

КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ГЕОГРАФІЇ, ТУРИЗМУ ТА ІСТОРІЇ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ
МУЗЕЙ ІСТОРІЇ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

VIII Історико-краєзнавчі читання

КРИВОРІЗЖЯ: ПОГЛЯД У МИНУЛЕ...

14 квітня 2022 року

ТОМ II

УДК 908(477.63)(082)

К 82

КРИВОРІЖЖЯ: ПОГЛЯД У МИНУЛЕ...: матеріали VIII Історико-краєзнавчих читань. Том 2 / ред.кол.: Н. Печеніна (голова), В. Фінічева (упорядник), А. Дробот, В. Яшин. Кривий Ріг, 2022. 81 с.

ЗАСНОВНИК ТА ВИДАВЕЦЬ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ КРИВОРІЗЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

Редакційна колегія:

Печеніна Н. А. – кандидат історичних наук, доцент,

завідувачка кафедри історії КДПУ;

Яшин В.О. – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії КДПУ;

Дробот А.О. – заступник директора з наукової роботи КЗК «Міський історико-краєзнавчий музей» КМР, старший викладач кафедри історії КДПУ;

Фінічева В.А. – співробітниця музею історії навчального закладу (КДПУ).

До збірника увійшли матеріали доповідей учасників VIII-х Історико-краєзнавчих читань «Криворіжжя: погляд у минуле...», а також заявлені до участі у роботі секційних засідань розвідки, що презентують різні аспекти та хронологічні проміжки історичного минулого Криворіжжя.

Для широкого кола читачів, які мають інтерес до історії Криворіжжя.

©Автори статей, 2022

З М І С Т:

Стеблина І.О., СВІТ ДИТИНСТВА ДОБИ БРОНЗИ НА КРИВОРІЖЖІ (КАТАКОМБНИКИ)	4
Тарабара О.М. СТАНОВЛЕННЯ І ОРГАНІЗАЦІЯ ЗЕМСЬКОЇ АКУШЕРСЬКОЇ ДОПОМОГИ У ПІВНІЧНІЙ ЧАСТИНІ КРИВОРІЖЖЯ ПРОТЯГОМ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.	12
Москаленко В.Г. СТАНОВЛЕННЯ СТРОКІВ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ НА КРИВОРІЖЖІ В 1920-ТІ РР.	20
Мельник О. О. ПРОМИСЛОВІСТЬ НІКОПОЛЬСЬКОГО РАЙОНУ У 1923-1925 РОКАХ	27
Дробот А. О., Кошматий В. СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВІ АСПЕКТИ ВІДБУДОВИ КРИВБАСУ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПЕРІОДИКИ	36
Дояр Л.В. ЕКОНОМІЧНА ЗРІЛІСТЬ КРИВБАСУ: УТВОРЕННЯ ЗАМКНЕНОГО ПІРНИЧО-МЕТАЛУРГІЙНОГО ЦИКЛУ (1960-ті рр.)	46
Чубенко А. Є. КРИВОРІЗЬКИЙ ДРАМАТУРГ (ДО 100-РІЧЧЯ Є. С. ШЕВАДЗУЦЬКОГО)	57
Петренко В. В. КРИВОРІЖТЕПЛОМЕРЕЖА: ВЧОРА, СЬОГОДНІ Й ЗАВЖДИ (1972-2022)	70
Ткачук Т. О. МУЗЕЙ ІСТОРІЇ КЗШ № 108	76

СВІТ ДИТИНСТВА ДОБИ БРОНЗИ НА КРИВОРІЖЖІ (за матеріалами з поховань інгульської катакомбної культури)

Історія вивчення пам'яток інгульської катакомбної культури (далі ІКК) на Криворіжжі є достатньо довгою. Два таких поховання виявлені В. Гошкевичем у *Царевій Могилі* [10, с. 220-221]. У 1960-х роках Л. Крилова в 17 курганах розкопала 84 могили ІКК [10, с. 393-472]. Протягом 1971-2017 р. археологи Криворізького історико-краєзнавчого музею в 41 кургані дослідили 126 могил ІКК, а експедиція Дніпропетровського національного університету в 1988 і в 1999 роках виявили на Криворіжжі 32 захоронення ІКК у дев'яти курганах [6, с. 36-53].

Історія ІКК стоїть у центрі уваги багатьох дослідників: І. Ковальової [4; 5], С. Пустовалова [11], С. Братченка [1], С. Санжарова [12] та інших. Стосовно висвітлення проблем ІКК нашого краю треба зазначити, що публікацій небагато. Коротка інформація про дослідження ІКК на Криворіжжі опублікована Л. Криловою [7, с. 26-28]. Особливості соціально-культурного життя місцевих «катакомбників» описано в брошурі О. Мельника «Кто мы?...» [9, с. 31-41]. Згадки про цю культуру є в «Історичній Енциклопедії Криворіжжя» [2, с. 329-330] та в «Історії археологічних досліджень на Криворіжжі» І. Шевченка [13, с. 30-32]. У монографії «Кургани енеолита-бронзи в Криворожском течении Ингульца» описані та проілюстровані всі поховання ІКК, виявлені біля м. Інгулець і в Широківському районі, вказана їх відносна хронологія [6]. Матеріали розкопок 1964-2010 років висвітлені в «Курганах Криворіжжя» [10]. Окремі матеріали наведено в ряді іноземних видань [14, 15].

Незважаючи на це, деякі моменти залишаються майже «неораною цілиною»: ні спеціальних робіт про особливості дитячих захоронень ІКК нашого регіону, ні порівняння їх з ямними поки що нема, тому тема є актуальною.

Об'єктом дослідження є 44 дитячих (далі **д**) поховання, в тому числі з дорослими (далі **Д**) з 30 курганів. Через відсутність, або недостатню точність у звітах статевовікових визначень ми «скелет дитини 1,5-2 роки», «скелет підлітка 10-12 років» і тому подібне приймаємо як дитячий.

Перше парне (**Д, д**) захоронення знайдене В. Гошкевичем у *Царевій могилі* [10, с. 221]. Перші дві індивідуальні могили дітей-«катакомбників» розкопані Л. Криловою в 1964 р. в кургані *Гостра могила*. Останнім за часом знаходження стало парне поховання підлітків (*Рядові могили 1/9* на борту Ганнівського кар'єру Північного ГЗК, 2008 р.).

Індивідуальних захоронень (**д**) – 23 (52,3 %). Колективних – 21 (47,7 %): (**2д**) – 3; (**д, Д**) – 15; (**2д, Д**) – 1; (**д, 2Д**) – 2. По одній могилі було в 23 насипах, по дві – в чотирьох, по три – у двох (кургани *Лук'янівка, Гостра могила*), по чотири – у двох (курган *Войково*; мкрн. *Східний, к. 4*).

Катакомби для дітей і дітей з дорослими розміщували в усіх секторах насипів, але перевагу надавали східній половині – там їх виявлено 34, а в західній (ПнЗ і ПдЗ сектори) – лише 10. Вхідні ями округлої форми, від 0,85x0,85 м до 2,6x2,4 м; у середньому 1,40x1,0 м. Камери овальної форми, їх розміри становлять від 1,53x1,15 м до 2,7x1,8 м, що співпадає з камерами для дорослих, тобто для дітей копали «повнометражні» могили. Випадків, коли повздовжня вісь камери менше, або дорівнює паралельному їй перетину шахти, як це помічено в «невеликій кількості поховальних споруд,

переважно дитячих могил і кенотафів» у межиріччі Орелі та Самари [3, с. 36], на Криворіжжі не зафіксовано.

Брили граніту, мігматиту, залізистого кварциту, що закривали лази, зафіксовані в шести катакомбах, причому в двох з них вхідні ями майже наполовину були заповнені кусками каменів.

Дослідники вважають, що «питання про спільне захоронення дорослого з дитиною ще недостатньо вивчене й зазвичай пояснюється або ритуальним убивством дитини у зв'язку зі смертю матері, або як результат одночасної смерті» [5, с. 86]. На Криворіжжі в похованнях з дорослими зафіксовано таке розміщення кістяків: д справа від Д (8), д зліва від Д (2); д – в центрі камери, а кістяк Д зміщений під стінку (2); скелет новонародженого між ногами матері (1) (Дубова могила/9). У групі (д, 2Д) діти були укладені між дорослими (Лук'янівка/14); на окремій підстилці (Лук'янівка/3); д біля лазу до камери (Ремонтирська могила/2; Південний ГЗК 2/1/11).

Артефакти виявлені в 39 катакомбах (88,6 %), з них у 15 (34,1 %) – тільки ліпні посудини (далі – ЛП, 18 екз.). Інші комбінації інвентарю наведені в таблиці.

Інвентар з індивідуальних дитячих захоронень ІКК		
1	Лук'янівка/17	Крем'яна скребачка
2	Приворотна балка 4/4	Крем'яна скребачка
3	Приворотна балка 4/8	ЛП
4	Орджонікідзе 2/19	ЛП, жаровня, бронзовий ніж, бронзове шило
5	Новолозуватка 1/17	ЛП, кусок вохри (2,2x2,0x1,1 см)
6	Рибасово II 3/8	Розвал нантронітової посудини

7	Рибасово II 7/5	Сокирка гранітна, 5 намистин з річкових мушель, формована вохра
8	Зелений Гай (1988 р.) 1/12	Серга бронзова, підвіска з тальку, 2 кістяні намистини
9	Східний 4/4	Фрагмент бронзової серги
10	Східний 4/5	ЛП
11	Східний 4/9	2 крем'яні скребачки, 2 крем'яні відщепи
12	НКГЗК 2/6	ЛП
13	НКГЗК 2/10	Вівтарик з молочного кварцу, розвал нантронітової посудини
14	Гостра могила/17	Фрагменти ЛП, крем'яний відщеп
15	Дубова могила/8	ЛП (на викиді з могили), задні кінцівки вівці
16	Войково 2/12	ЛП (чаша)
17	Розівка 1/2	Галька
18	Рахманівка 2/7	ЛП
19	Південний ГЗК 2/4/13	ЛП (чаша)
20	Південний ГЗК 2/1/1	ЛП, ЛП
21	Головна могила/11	Фрагменти ЛП, 2 срібних кіляця, шило бронзове
Інвентар з поховань (2д)		
22	Рядові могили 1/9	2 дерев'яні чаші, дерев'яний виріб овальної форми, дерев'яний виріб

		(колотушка?), зуби старої людини
23	Зелений Гай (1988 р.) 1/8	ЛП, вівтарик з граніту, «стопи» вохряні
24	Рибасово II 2/6	ЛП
Інвентар з поховань (д, Д)		
25	Родіонівка 7/6	ЛП, ЛП, бронзове шило
26	Зеленгосп/6	ЛП, бронзове шило, 2 кістяні підвіски
27	Царева Могила/8 (В. Гошкевич)	ЛП, ЛП, булава
28	Царева Могила 2/2	ЛП
29	Курган «Войково»/22	Лопатка тварини
30	Курган «Войково»/5	Фрагмент стінки ЛП (в заповненні), кусок вохри
31	Рахманівка 2/10	ЛП
32	Дубова Могила/9	ЛП
33	Широке 3/17 (трепанації)	ЛП
34	Зелений Гай (1999 р.) 1/14	Вівтарик діоритовий, крем'яний відщеп, дерев'яна чаша
35	Зелений Гай (1999 р.) 5/4	ЛП
Інвентар з поховань (2д, Д)		
36	Ремонтирська могила/2	ЛП, фрагменти ребер великої тварини
Інвентар з поховань (д, 2Д)		
37	Лук'янівка/3	ЛП, ЛП, фрагменти таці, крем'яний ніж, череп коня, фрагменти лопатки тварини

38	Лук'янівка/14	Дерев'яна чаша, крем'яний різець, трубчаста кістка тварини
39	Південний ГЗК 2/1/11	ЛП

Ліпні посудини розміщувались «біля голови», «за головою», «в районі голови» дітей чи між головами дітей і дорослих; лише в *Дубова могила/9* ЛП лежала на боці біля правої руки жінки. Кераміка представлена посудинами з плоским дном, округлими боками (7 орнаментованих, 7 без орнаменту); двома амфорками з наліпними вушками з отворами; кубком зі складним орнаментом; чотирма чашами (3 орнаментовані). Горщик з округлим дном ямного типу походить з *Дубова могила/8*, а «горщик конічної форми з наліпними ручками/вушками з вертикальними отворами» – з кургану *Долгінцево/10*.

За аналогією з похованнями дорослих можна виділити соціально-престижні захоронення дітей: *Орджонікідзе 2/19*; *Лук'янівка/14*; *Рядові могили 1/9*.

Особливо важливі/сакральні речі були покладені в чотири катакомби: *Рибасово II 7/5*; *Зелений Гай (1988 р.) 1/8*; *Зелений Гай (1999 р.) 1/14* (схожі вівтарики виявлені, наприклад, у к. 10 п. 6 біля с. Вербки Павлоградського р-ну [8, с. 31, 32]); *НКГЗК 2/10* (вівтарик овальної в плані форми, схожий на стопу, розмірами 17,0x11,3x5,2 см, з виділеними пружками/«пальцями» поки не має аналогів, і віднесений І. Ковальновою «до нового типу вівтарів, умовно названого нами антропоморфним» [3, с. 181], тобто це, на нашу думку, «стопа Вішну»).

Унікальним можна вважати п. 17 к. 3 біля сел. Широке, де «витягнуто на спині лежали кістяки дорослого і дитини, головами на південь. На тім'яній кістці дитини, посередині, отвір від недавньої трепанації, що, можливо,

стало причиною смерті. На черепі дорослого в потилиці два симетрично розташованих невеликих отвори, що затягнулися» [12, с. 435].

Наявна невелика кількість досліджуваних поховань дає змогу зробити тільки попередні висновки.

Кургани з дитячими захороненнями ІКК розміщені рівномірно по всій території Криворіжжя. Спеціальних місць/могильників для дітей ІКК не виявлено. Індивідуальних і колективних майже порівну. Виявлено схожі елементи у поховальних обрядах ямної культури та ІКК: велика кількість могил з речами (64,4 % і 80,8 % відповідно), переважаючий тип інвентарю – ліпні посудини; інвентарні набори не повторюються, що опосередковано може вказувати на різний прижиттєвий статус померлих, їх стать, вік.

Наявність у дитячому похованні сокирки – атрибуту влади вождів – вказує на його елітарне походження. Могили, де знайдені вівтарики, ніж, шило, вироби зі срібла, дерев'яні чаші, нантронітові горщики, зображення вохрянних «стоп» можуть належати варні жерців-брахманів.

ДЖЕРЕЛА та ЛІТЕРАТУРА:

1. Братченко С. Донецька катакомбна культура раннього етапу. Луганськ: Шлях, 2001. 196 с.
2. Історична Енциклопедія Криворіжжя. Т. І. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2007. 603 с.
3. Ковалева И. Камень в культовой практике древнего населения Приднепровья. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2014. Т. 22. № 11. С. 175-185.
4. Ковалева И. Катакомбные погребения Орельско-Самарского междуречья. *Древности Степного Поднепровья (III-I тыс. до н. э.)*. Днепропетровск, 1983. С. 35-45.

5. Ковалева И. Погребальный обряд и идеология ранних скотоводов. Днепропетровск, 1983. 108 с.
6. Ковалева И., Марина З., Ромашко В. Курганы энеолита-бронзы в Криворожском течении Ингульца. Дніпропетровськ: Видавництво Дніпропетровського університету, 2003. 132 с.
7. Крилова Л. Археологічні розкопки стародавніх курганів на Криворіжжі в 1964-1966 рр. *Наш край*. Дніпропетровськ: Промінь, 1971. С. 18-31.
8. Марина З., Ромашко В., Фещенко Е., Войтюк П. Курганний могильник у с. Вербки. *Исследования по археологии Поднепровья*. Днепропетровск, 1988, С. 22-38, 31, 32.
9. Мельник А. Кто мы? Кривий Ріг: Видавничий дім, 2003. 116 с.
10. Мельник О., Стеблина І. Кургани Криворіжжя. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2012. 474 с.
11. Пустовалов С. Соціальний лад катакомбного суспільства Північного Причорномор'я. К.: Шлях, 2005. 412 с.
12. Санжаров С. Катакомбные культуры Северо-Восточного Приазовья. Луганск: Издательство ВНУ, 2001. 172 с.
13. Шевченко І. Історія археологічних досліджень на Криворіжжі. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2011. 140 с.
14. Kaiser Elke. Studien zur Katakombengrabkultur zwischen Dnepr und Prut Verlag Philipp Zibern Masnz am Rhein, 2003. 425 s.
15. Reception zones of Early Bronz Age Pontic culture tradition Baltic basin – Baltic and Black Sea Drainage Borderland 4/3 mil. to first half 2 mil. BC. *Baltic-Pontic studies*. 2014. Volume 19.

Тарабара О.М.,
науковий співробітник;
КЗК «Міський історико-краєзнавчий музей» КМР
(Тернівський філіал)

СТАНОВЛЕННЯ І ОРГАНІЗАЦІЯ ЗЕМСЬКОЇ АКУШЕРСЬКОЇ ДОПОМОГИ У ПІВНІЧНІЙ ЧАСТИНІ КРИВОРІЖЖЯ ПРОТЯГОМ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

В умовах реформування сучасної системи охорони здоров'я досвід земств останнім часом привертає увагу багатьох дослідників. У контексті регіональних розвідок все більший інтерес викликає дослідження процесу становлення різних складових спеціалізованих медичних знань. Повивальне мистецтво, як одне з таких, в якості клінічної наукової дисципліни почало виділятися ще у ХVІІІ ст., проте на Криворіжжі підвалини для його виокремлення були закладені на ранньому етапі функціонування органів самоврядування протягом 60-70-х рр. ХІХ ст. Вивчення практики акушерства, зокрема у північній частині Кривого Рогу, підготовки професійних кадрів та поліпшення обслуговування породілей має сьогодні неабияке значення для комплексного розуміння багатоаспектної історії медицини краю.

Дана проблема вже перебувала в полі зору місцевих краєзнавців та істориків. Зокрема, Т. Войтовицька у своїй статті «Перша акушерська допомога у земських лікарнях» [1] та О. Мельник й І. Стеблина у монографії «Тернівська земля – перлина Криворіжжя» висвітлили основні моменти становлення медицини в регіоні [4]. Однак ґрунтовні роботи з приводу матеріального забезпечення повитух та їхньої ролі

в удосконаленні медичної освіти в краї поки що відсутні. Тому метою статті є спроба проаналізувати розвиток і організацію діяльності земського акушерства на прикладі Веселотернівської та Лозуватської волостей Верхньодніпровського повіту Катеринославської губернії. Хронологічні рамки розвідки охоплюють період з другої половини XIX до початку XX ст.

Джерельною базою дослідження послуговували журнали та додатки до постанов чергових і надзвичайних засідань Верхньодніпровського земства за період з 1866 по 1914 рр., в яких неодноразово обговорювалися питання організації системи охорони здоров'я [7-20]. Важливий інформативний масив складають повітові збірники медицини, в яких наводиться чимало статистичних даних і детальна інформація стосовно особового складу медперсоналу [2; 3]. Не менш важливими є звіти, котрі надають зразки договорів із повитухами та умови їхньої роботи [5; 6].

У середині XIX ст. населення північної частини Кривбасу не було забезпечено раціональною акушерською допомогою. Родопоміч надавали лише знахарки й «бабки», які не мали до медицини жодного відношення, і часто заподіювали шкоду породіллям та немовлятам. Тому нагальна необхідність у розв'язанні цієї проблеми визнавалася земськими діячами вже на другому засіданні чергового зібрання 20 жовтня 1866 р. З цією метою у повіт запросили повивальну бабку, яка окрім своїх прямих обов'язків, повинна була прийняти на навчання декілька учениць [18, с. 26].

У 1874 р. земство відкрило вакансії для двох акушерок в повіті. 15 жовтня Верхньодніпровська управа уклала угоду з двома фахівчинями, котрі приймалися на службу з 1 січня 1875 р. Територія 2-ї дільниці, куди входило північне Криворіжжя, закріплювалася за Амалією Левін, яка закінчила курси при Київському повивальному інституті. До її обов'язків входило відвідування сіл та надання послуг акушерки пацієнткам, ведення журналу, звітування перед управою про кожен випадок своєї діяльності. Крім того, вона зобов'язувалася прийняти в кожній волості по одній жінці для навчання повивальному мистецтву. Однак цим ученицям не дозволялося займатися практикою без її особистого нагляду і керівництва. Офіційне місце проживання працівниці призначалося в м. Алферове. Управа платила 220 руб. на рік та забезпечувала безоплатний проїзд на земських конях. Також їй видавалися безкоштовно медикаменти. На неї покладалися і функції річної віспощепійки на 8 волостей, серед яких були Веселотернівська і Лозуватська. Земство платило по 12 копійок за щеплення віспи кожній дитині [6, с. 52, с. 241-243].

У 1875 р. північні райони Кривбасу ввійшли до складу 4-ї медичної дільниці, яка закріплювалася за Софіївською лікарнею. Земці ухвалили рішення залишити лише одну акушерку на цілий повіт – пані Амалію Левін, місце перебування якої призначалося при лікарні в с. Саксагань [12, с. 259-261]. У 1876 р. відновлено посаду другої повитухи при Попельнастівській клініці. А. Левін продовжила обслуговувати свою половину території, а саме Саксаганську й Софіївську дільниці [19, с. 31].

Лікар Софіївської лікарні О. Мрозовський, при якій не було повивальної бабки, заявляв у повітову управу про необхідність мати при цьому медзакладі окрему акушерку. Зі звіту пані А. Левін помітно, що з-поміж 68 пацієнтів лише 4 припадали на 4-ту дільницю, а звідси прямий висновок, що мешканці Софіївського округу не користувалися в повному обсязі її допомогою. На засіданні зібрання 8 жовтня 1879 р. земці ухвалили рішення запросити двох співробітниць в Софіївку та Попельнасте з щорічною зарплатнею кожній по 200 руб. [17, с. 92-93]. У 1880 р. лише десять пацієток у Веселих Тернах скористалися професійною родопоміччю [4, с. 139].

У 1882 р. акушерською допомогою на 4-й дільниці завідувала пані Сухінова. У північній частині Криворіжжя її послугами скористалися 60 осіб. Окрім того, вона зробила щеплення проти віспи 248 дітям у Веселотернівській волості [5, с. 155, с. 162-166]. У 1885 р., внаслідок скорочення бюджету на медицину, посади повитух ліквідовані. Активно за їхнє скасування виступали сільські гласні [14, с. 29]. Проте у 1886 р. їх відновили знову [15, с. 28, с. 135]. Згідно з проектом штату лікарень Верхньодніпровського повіту 1893 р. акушерка Софіївської клініки, яка обслуговувала північну частину Кривбасу, отримувала платню 250 руб. [16, с. 190-191].

У 1894 р. зазначена територія увійшла до складу 4-ї Ганнівської роз'їзної медичної дільниці [10, с. 45, с. 277]. На VII Губернському з'їзді земських лікарів 3 вересня 1898 р. розглядалося клопотання про негайну потребу в акушерці-фельдшеріці для цієї дільниці, де населення майже не користувалося допомогою при пологах. На засіданні

чергового повітового зібрання 1898 р. земці постановили запровадити посаду повитухи в населеному пункті й асигнували на її утримання 250 руб. [11, с. 39].

У 1906 р. посаду акушерки в Софіївці займала пані Губська. Протягом 1906-1907 рр. справа віспощеплення в повіті покладалася виключно на фельдшерський і акушерський персонал. У 1903 р. по Софіївській ділянці надано кваліфіковану медичну допомогу при 50 пологах, що склало 10,2% від усіх в повіті. У 1906 р. їй належала вже першість у родопомочі – 136 (20%), як і наступного року – 185 (22,4%). У 1907 р. одна повитуха в середньому обслуговувала 17000 населення і площу в 436 кв. верст. Для розвитку акушерської справи в повіті за постановою земського зібрання 1906 р. запросили трьох акушерок з місцем проживання у віддалених від лікарських практик поселеннях, серед яких перебувала і Лозуватка, з оплатою 300 руб. на рік і 75 руб. на оплату квартири. Гуляйпільський пункт через обмежену діяльність повивальної бабки й відсутність потреби закритися у 1908 р. і його перенесли до Веселих Тернів [20, с. 32, с. 34, с. 40-41].

У 1909 р. чергове земське зібрання постановило прийняти пропозицію С. Гротто-Слепиківської про відкриття пологового притулку в Андріївці Ордо-Василівської волості й асигнувало на зарплатню завідувачці 300 руб., решту суми на обладнання й утримання закладу взяли на себе С. і Б. Гротто-Слепиківські та М. Ланшин. Фельдшерський пункт і пологовий притулок на 2 ліжка почали функціонувати з 24 лютого 1910 р. Їх безпосередньо очолювала фельдшериця-акушерка під наглядом лікаря Саксаганської лікарні І. Рябова. За 6 місяців діяльності

прийнято 2299 амбулаторних недужих, які відвідали заклад 2903 рази. Віспа щеплена 492 особам. Родопоміч здійснена в 19 випадках. У притулку лежало 14 жінок. Обслуговувалися й мешканки Веселотернівської волості, зокрема 89 жінок з Покровки та 58 – з Олексіївки [7, с. 367, с. 370].

1 січня 1911 р. відкрилася Веселотернівська лікарська дільниця площею 774 кв. версти, що включала 28 населених пунктів, де проживало 28969 осіб [7, с. 340]. Її обслуговувала акушерка О. Ієвлева, яка закінчила курси при Харківському університеті, й розпочала роботу в повіті 28 жовтня 1908 р. На Лозуватському пункті допомогу при пологах надавала І. Чернобаєва, яка закінчила Харківське повивальне училище, і працювала з 12 серпня 1906 р. Протягом 1911 р. їхні послуги надані 115 пацієнткам [2, с. 16, с. 22].

У 1913 р. замість О. Ієвлевої, яка покинула службу 1 березня, з 5 квітня запрошена В. Косенко [3, с. 374]. При Веселотернівській лікарні, відкритій у 1914 р., працювала одна повитуха та одна фельдшериця-акушерка [9, с. 615]. У 1913 р. медичним персоналом дільниці надано родопоміч 164 пацієнткам, на 17 більше в порівнянні з 1912 р. Число допомог при пологах у Веселотернівській дільниці складало 11,5% від усіх у повіті. Спостерігалось збільшення їхньої кількості в порівнянні з минулим роком на 11,5%. Послугами лікаря скористалися лише у 17 випадках, повитух – у 147 [3, с. 47, с. 51].

Величезна територія з численною людністю продовжувала залишатися позбавленою доступної акушерської допомоги. У 1914 р. з її складу вийшла вся Лозуватська волость та частина Веселотернівської, всього 9 поселень з 17000 жителів,

утворивши однойменний медичний округ [8, с. 113, с. 614]. Новоутворену структурну одиницю продовжила обслуговувати І. Макуха-Чорнобаєва [3, с. 371].

Отже, навіть попри зменшення території, яку обслуговували повитухи, надання акушерської допомоги в регіоні відбувалося вкрай незадовільно. Крім того, що система медицини створювалася в складних економічних умовах формування земського апарату, до чинників гальмування слід віднести також традиційну запущеність справи, низький рівень освіти та культури населення, відсутність пологових відділень при лікарнях, значні відстані та забобони. Це, своєю чергою, призводило до недовіри з боку місцевих жителів, шкоди здоров'ю породілей та смертей. З цих причин акушерство стало однією з царин в системі охорони здоров'я в краї, що на початок ХХ ст. набула дуже слабкого розвитку.

ДЖЕРЕЛА та ЛІТЕРАТУРА:

1. Влайку-Войтовицкая Т. Первая акушерская помощь в земских больницах. *Звезда-4*. 2000. № 11. *Тернівський філіал КЗК «Міський історико-краєзнавчий музей» КМР*. б/н. 1 арк.
2. Земская медицина в Верхнеднепровском уезде за 1911 год. Верхнеднепровск, 1913. 302 с.
3. Земская медицина в Верхнеднепровскомъ уезде за 1913 год. Верхнеднепровск, 1915. 409 с.
4. Мельник О., Стеблина І. Тернівська земля – перлина Криворіжжя (1750-1950). Кривий Ріг, 2019. 436 с.
5. Отчет Верхнеднепровской Уездной Земской Управы Верхнеднепровскому 18 очередному Уездному собранию за 1882 г. Екатеринбург, 1883. 378 с.
6. Отчет Верхнеднепровской уездной земской управы земскому собранию за 1874 и I пол. 1875 г. Кременчуг, 1875. 256 с.

7. Постановления Верхнеднепровского 45/XX очередного уездного земского собрания 17-23 октября 1910 г. Верхнеднепровск, 1910. 931 с.
8. Постановления Верхнеднепровского 48/XXIII очередного уездного земского собрания 25-31 октября 1913 г. Верхнеднепровск, 1913. 1158 с.
9. Постановления Верхнеднепровского 49/XXIV очередного уездного земского собрания 23-27 октября 1914 г. Верхнеднепровск, 1915. 811 с.
10. Постановления Верхнеднепровского IV очередного уездного земского собрания 8-13 октября 1894 г. Верхнеднепровск, 1895. 309 с.
11. Постановления Верхнеднепровского VIII очередного уездного земского собрания 20-24 октября 1898 г. Верхнеднепровск, 1899. 375 с.
12. Постановления Верхнеднепровского X очередного уездного земского собрания с 17 по 25 сентября 1875 г. Екатеринослав, 1876. 338 с.
13. Постановления Верхнеднепровского XVIII чрезвычайного уездного земского собрания 14 мая 1888 г. Верхнеднепровск, 1888. 45 с.
14. Постановления Верхнеднепровского XX очередного уездного земского собрания 19-23 сентября 1885 г. Верхнеднепровск, 1886. 210 с.
15. Постановления Верхнеднепровского XXI очередного уездного земского собрания 18-22 октября 1886 г. Верхнеднепровск, 1887. 229 с.
16. Постановления Верхнеднепровского III очередного уездного земского собрания 9-14 октября 1893 г. Верхнеднепровск, 1894. 285 с.
17. Постановления Верхнеднепровского уездного земского собрания XIV очередного 8-13 октября 1879 г. Кременчуг, 1880. 183 с.
18. Постановления Верхнеднепровского уездного земского собрания с 19 по 28 октября 1866 г. Екатеринослав, 1867. 67 с.
19. Постановления Верхнеднепровского XI очередного уездного земского собрания 17-21 сентября 1876 г. Кременчуг, 1876. 211 с.
20. Труды X губернского съезда земских врачей и представителей земских учреждений Екатеринославской губернии 4-13 марта 1910 г. Екатеринослав, 1910. 205 с.

Москаленко В.Г.,
кандидат історичних наук, доцент;
Криворізький державний педагогічний університет

СТАНОВЛЕННЯ СТРОКІВ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ НА КРИВОРІЖЖІ В 1920-ТІ РР.

У контексті кодифікації виборчого законодавства на основі міжнародних стандартів та трансформації Української держави в правовій європейській перспективі особливого значення набувають виборчі кампанії і їх перебіг. Пошук і утвердження адекватної сучасним політичним реаліям виборчої системи зумовлюють необхідність застосування уніфікованих підходів до змістовного наповнення процедур виборчого процесу.

Досить багатомірним та неоднозначним в цьому плані виглядають проблеми, що пов'язані з правовим регулюванням строків у виборчому процесі. На сучасному етапі в Україні на загальнодержавному рівні зростає необхідність в наукових дослідженнях з історії становлення та реалізації строків виборчого процесу в УРСР. Початок осмислення основних проблем щодо предмета дослідження поклала радянська історіографія. Більшість праць радянських істориків і юристів визначає крайня ідеологічна спрямованість та відсутність об'єктивного аналізу виборчого процесу.

В радянській та сучасній українській історіографії з досліджуваної проблеми не видано жодної монографії, не захищено дисертаційного дослідження, а опубліковані праці,

авторами яких є П. Варгатюк, А. Дольчук, О. Мельник та А. Пахомов [1] лише фрагментарно висвітлювали окремі аспекти виборів 1920-1930-х років на Криворіжжі.

Виборчий процес — це врегульована законом специфічна діяльність уповноважених органів і громадян, спрямована на формування якісного і кількісного складу органів державної влади. Як суспільно-політичне явище він є досить швидкоплинним і, відповідно, обмежується у часі термінами проведення. З огляду на це, встановлений законодавством порядок організації підготовки та проведення виборів обов'язково передбачає своєчасність здійснення суб'єктами виборчого процесу тих чи інших виборчих процедур і вчинення окремих дій. Своєчасності виконання таких процедур і дій, а головне — не порушення термінів проведення виборів в цілому, відповідно до вимог закону, інструкцій вищих органів державної влади УСРР та УРСР покликані сприяти встановлені законодавством відповідні виборчі строки.

Слід звернути увагу на те, що, як правило, визначені вище строки закріплювались безпосередньо у Конституціях УСРР 1919 р., 1929 р., Конституції УРСР 1937 р. та відповідних законодавчих актах, що регламентували порядок проведення виборів [2].

Правове закріплення строків у виборчому процесі пов'язане, насамперед, з тим, що вони виконують спеціальні завдання у регулюванні виборчих правовідносин. Зокрема, найважливішими серед них, на нашу думку, є гарантування законності проведення виборів, забезпечення стабільності

та реальності проведення виборів, забезпечення чіткості та визначеності у правовій регламентації виборчих правовідносин, сприяння належному і якісному виконанню суб'єктами виборчого процесу передбачених законом повноважень та обов'язків, реалізації їх прав, забезпечення публічності і гласності діяльності суб'єктів виборчого процесу щодо підготовки та проведення виборів.

Враховуючи вищевикладене, під строками у виборчому процесі в досліджуваний період, на наш погляд, слід розуміти строки, встановлені органами законодавчої влади: Всеукраїнським з'їздом Рад, Всеукраїнським Центральним Виконавчим Комітетом (ВУЦВК) Рад, Президією ВУЦВК Рад, з 1937 р. — Верховною Радою УСРР та відповідними законами УСРР та УРСР про вибори, щодо здійснення суб'єктами виборчого процесу передбачених законом виборчих процедур та вчинення ними дій з метою своєчасного формування якісного і кількісного складу представницьких органів державної влади.

Різноманітність строків у виборчому процесі, способів, джерел їх закріплення та визначення зумовлюють можливість класифікації цих строків за різними підставами: за суб'єктами встановлення строків, за способами закріплення строків, за значенням для виборчого процесу, за предметом правового регулювання строків, за способом обчислення або визначення.

Суб'єктом встановлення майже всіх виборчих строків у загальному порядку були законодавчі органи держави.

Необхідно зазначити, що структуру органів влади в Українській республіці на початку 1920-х років визначала Конституція УСРР 1919 року. До вищих органів влади, згідно конституційного законодавства, відносились Всеукраїнський з'їзд Рад, а в період між з'їздами — Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет Рад (ВУЦВК), Президія ВУЦВК і Рада Народних Комісарів (РНК). В організації та діяльності вищих органів влади та управління не було поділу на гілки влади, вони всі мали право видавати закони. Відносно порядку та організації проведення виборів до вищих та місцевих органів влади відповідальність покладалась на ВУЦВК Рад [2, с. 130-131].

У відповідності зі статтями Конституції УСРР 1929 р. вищим органом влади був Всеукраїнський з'їзд Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів. В період між з'їздами верховним органом влади, якому належали законодавчі, розпорядчі і виконавчі функції був ВУЦВК, а між сесіями вищим органом влади в республіці була Президія ВУЦВК [3].

За Конституцією УРСР 1937 р. вищим законодавчим органом влади була Верховна Рада республіки [4].

В досліджуваний період юридично строки виборчого процесу закріплювались в законах, рішеннях, постановах, положеннях, інструкціях вищих органів влади: «Про проведення виборів до місцевих Рад та скликання повітових і губернських з'їздів Рад» (лютий 1921 р.), «Про регулярні перевибори Рад і про скликання у вказані терміни з'їздів Рад» (березень 1921 р.), «Про виборчі права громадян та

порядок проходження виборів» (вересень 1924 р.), «Про вибори до Рад» (жовтень 1928 р.), «Про вибори до Рад і на з'їзди Рад УСРР» (вересень 1930 р.) [5].

Зокрема, за організацію виборчого процесу відповідали виконкоми місцевих органів влади, які під диктат партійних органів корегували строки виборів та перевиборів. Однак, і в таких випадках порушувалось законодавство, так як засідання виконкомів проводилося спільно з членами партійних комітетів, де останні превалювали в прийнятті рішень.

Так, рішенням повітового партійного комітету КП(б)У перші вибори до міської ради Кривого Рогу проходили у вересні 1920 р.. Але на той час в Криворізькому басейні продовжував діяти залізорудний ревком, створений згідно з наказом Особливого комітету ще 30 червня 1920 р.. Існування паралельних органів влади в особі волосних та повітового комітетів, а згодом і міськради, часто призводили до конфліктів останніх із ревкомом, який діяв військово-адміністративними методами [6, Л. 89, 100].

Криворізька міськрада першого скликання складалася в більшості, з позапартійних та представників соціал-демократичних партій, що були в опозиції до більшовиків. Тому їх діяльність не могла задовольнити фактичне керівництво, зосереджене в повітовому партійному комітеті КП(б)У, який прийняв рішення про проведення нових виборів до міськради з 1 по 7 лютого 1921 р. [7, Л.14]. Згодом рішенням фракції комуністів повітового виконкому було прийнято постанову про розпуск міськради. План нової

виборчої кампанії було розроблено комісією міської ради, до складу якої входили виключно члени КП(б), і яка проведена в середині грудня 1921 року [8, Л.48; 66, 99].

У жовтні 1922 р. повітовий партійний комітет вкотре ухвалює рішення про перевибори міськради в листопаді 1922 р., разом з виборами до сільських і волосних рад [9, Л.59; 185], а з початку 1923 р. ухвалює рішення про дострокові перевибори міськради з 5 по 25 січня 1924 р.. Чергові вибори міськради проходили з 6 по 15 грудня 1924 р. під тиском повітового партійного комітету [10, Л.146; Л.3]. В 1925 р. окружний виконавчий комітет затвердив порядок проведення виборів до Криворізької міськради [11, Л.55], які були проведені на початку 1926 р..

Отже, не дивлячись на наявність законодавчо-конституційної основи формування основ державної влади, строки проведення виборів, їх хід в умовах тоталітарного режиму регулювався рішеннями партійних органів більшовицької партії.

ДЖЕРЕЛА та ЛІТЕРАТУРА:

1. Варгатюк П., Дольчук А. Рудна скарбниця Півдня. Дніпропетровськ, 1966. 161 с.; Варгатюк П., Пахомов А. Криворіжжя. Довідник. Дніпропетровськ, 1969. 109 с.; Кривому Рогу 200. Исторический очерк / Под ред. П. Варгатюка. Днепропетровск, 1975; Бабенко К., Мельник А., Стецюк В. Кривбасс – великое хождение в социализм. Кривой Рог, 1994; Мельник О. Криворізька міськрада в 1920-1941 роках. Кривий Ріг, 2005. 368 с.; Пахомов А.Г. Борьба трудящихся Криворожья за власть советов. Днепропетровск, 1958. 198 с.

2. Конституція УСРР 1919 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001316-19#Text>
3. Конституція УСРР 1929 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001316-29#Text>
4. Конституція УРСР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/001_001#Text
5. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства УССР. 192. №13; Інструкція про вибори до Рад та зїзди Рад УСРР. Харків, 1930; Инструкция о выборах в Советы и на съезды Советов УССР. Киев, 1934.
6. ЦДАГОУ Ф.1, Оп. 20, Спр. 236, арк. 89,100.
7. ДАДО Ф.1, Оп.1, Спр.112, арк.14.
8. ЦДАГОУ Ф.1, Оп.20, С.488, Л.48; С.448, Л.66, 97.
9. ЦДАГОУ Ф.1, Оп.20, С.1109, Л.59; С.1114, Л.185.
10. ДАДО, Ф.1, Оп.1, Спр. 892, арк.146; Спр. 1407, арк. 3.
11. ЦДАВОУ, Ф.1, Оп.3, Спр.1284, арк. 55.

Мельник О. О.,
науковий співробітник;
КЗК «Міський історико-краєзнавчий музей» КМР
(Тернівський філіал)

ПРОМИСЛОВІСТЬ НІКОПОЛЬСЬКОГО РАЙОНУ У 1923-1925 РОКАХ

Дослідження процесів розвитку найважливіших галузей промисловості Нікопольського району, безперечно, є актуальним не тільки як предмет історичної науки, але й з точки зору сучасної економічної діяльності в Україні.

Видобувна галузь у 1920-х роках мала ключове значення для вітчизняної економіки, а рівень її функціонування виступав головним показником розвитку країни загалом. Дослідження проблем розвитку промисловості на початку ХХ ст. не вирішує проблем сьогодення, але дозволяє виокремити позитивний і негативний досвід минулого задля їх вирішення в кінцевому рахунку.

Наукова новизна полягає у висвітленні інформації, що раніше не досліджувалась, отриманої при вивченні архівних документів та часописів «Червоний гірник», «Зоря», «Зірка» та ін.

Джерельну базу статті склала «Статистика Криворіжжя» за 1925 рік [17, с. 2-20]. В ній надається загальна характеристика марганцевої промисловості району та число працюючих підприємств. Також, використовувались дані зі звіту повноважного представництва ЦК Всесоюзної професійної спілки гірників в Україні і в Криму за 1923 р., в якому представлено матеріали про видобуток руди за кожен місяць поточного року, та надавались показники продуктивності робітників [12, с. 5-15]. Крім того, при

написанні статті використовувалась доповідь Криворізького оружного виконавчого комітету за 1924-1925 рік, в якій наводились дані щодо видобутку марганцевих руд у порівнянні з показниками 1913 року [1, с.4-10]. Важливими джерелами стали газети відповідного періоду, які надали актуальні відомості про промисловий розвиток району та умови праці.

Рішення про націоналізацію Криворізької залізорудної і марганцевої промисловості було прийняте 2 квітня 1919 року постановою РНК УРСР. На Городищенському руднику (згодом ім. Комінтерну) була закінчена відкачка води з шахти № 16, а в червні-липні 1921 року видобуто перші 8040 пудів сирої марганцевої руди. У 1923 році відновлені і введені в експлуатацію шахти №17 і №18 рудника «Піролюзит», а також почалось будівництво рудника «Новий Піролюзит», якому в 1924 році присвоєно ім'я К. Максимова, голови ВРНГ УРСР [6].

Для Південнорудного тресту (ПРТ), до складу якого входили Нікопольські рудники, на початку 1920-х років був характерним низький рівень взаємодії структурних підрозділів. Це, в свою чергу, призводило до низької продуктивності як самих підприємств, так і окремих категорій робітників, підвищуючи собівартість продукції. Якщо у довоєнний період видобувалося 6 млн. пудів (98 тис. тонн) марганцевих руд, то за 1922/23 операційний рік (з 1 жовтня по 30 вересня) було видано 4 млн. пудів (65 тис. тонн).

Дані про кількість робітників і продуктивність праці на Нікопольських рудниках наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Місяці		Січень 1923 р.	Квітень 1923 р.	Липень 1923 р.	Жовтень 1923 р.	Грудень 1923 р.	Січень 1924 р.
Забійдоє иминідоє	Кількі сть	98	17	19	1	1	195
	Проду ктивні сть у пудах	493	42	57	6	6	
Інші робітників гірничого відділу		347	60	68	6	6	467
Продуктив ність робітників гірничого відділу		140	12	18	1	1	
Кількість усіх робітників та службовців		866	13	15	1	1	132
З них допоміжних робітників		276	40	44	4	4	318
Загальна кількість збагаченої руди на робітника в пуд.		449	41	45	5	4	

З наведеної таблиці можна зробити висновок, що на 1 січня 1923 р. співвідношення допоміжних службовців до числа гірничо-підземних і поверхневих робітників складало 62%, а до загальної кількості працівників – 32%. Такі диспропорції в трудових ресурсах негативно впливали на фінансовий стан тресту, що, в свою чергу,

відбивалось на рівні заробітної плати. В результаті вжитих заходів на 1 січня 1924 р. співвідношення в робочій силі змінилося в більш оптимальному напрямку – кількість допоміжних робітників до гірників склала 48%, а до загальної кількості – 24%. Раціональне використання трудових ресурсів привело до збільшення робітників основних професій. Число робітників збільшилася на 53%, досягнувши 1326 чоловік, у порівнянні з січнем 1923 року [12, с. 15].

У Нікопольсько-марганцевому басейні у грудні 1924 р. діяв тільки один рудник – ім. Комінтерну, що мав 3 діючі шахти (№1, №16, №17) і одну (№18), ще не введену в експлуатацію. У тому ж місяці було добуто сирої руди 770 тис. пудів (12 тис. тонн), або 110% виробничого завдання. У лютому цей показник склав 946 тис. пудів (15 тис. тонн), що складало 129% від плану [1, с. 4].

У 1923 році відбулось значне збільшення видобутку сирої руди. Якщо в січні видано 364 тис. пудів, то в грудні – 718 тис. пудів (11,7 тис. тонн). Також в 1923 році було видобуто понад 8 млн пудів руди, але в 1924-му ця позначка досягла 20 млн пудів (327 тис. тонн) [9, с. 6].

Таблиця 2

Операційні роки	Отримано митої руди в млн пуд.				В порівнянні з попереднім роком	% від довоєнного видобутку
	I сорту	II сорту	III сорту	Разом		
1921-1922	0,79		0,53	1,32	-	10,1
1922-1923	2,33		1,65	3,99	302%	30,7
1923-1924	3,58		1,44	5,10	127%	48,0
1924-1925	6,80	1,50	4,50	12,80	250%	97,0

Зростання виробничих темпів продовжувалось і в 1925 році. В цілому з 1921 р. по 1925 р. відбувся різкий підйом в обсягах як у видобутку, так і збагаченні сирової руди. Як видно з таблиці 2, перероблення марганцевих руд на початку 20-х років ХХ ст. і загальний об'єм збагаченої руди підвищився майже в 10 разів, досягнувши рівня 12,80 млн пудів [17, с. 15].

В цей час не зупинялась і розробка нових родовищ. У 1924 р. на околицях села Городища були виявлені великі поклади високопробного сталистого марганцю, а ПРТ організував бурові роботи силами близько ста чоловік [6, с. 3].

У зв'язку з можливістю значного експорту руди за кордон постало питання про розширення виробництва. У січні 1925 р. почалась експлуатація нового рудника ім. Максимова і спорудження рудозбагачувальної фабрики. З першого числа вказаного місяця стартувала відправка 1200 тис. пудів марганцю зі старих запасів у Німеччину [7, с. 4]. До весни 1925 р. було закладено дві нові шахти на руднику ім. Комінтерну та дві – на руднику ім. Максимова [3, с. 3].

На той час, копальня ім. Комінтерну виявилась повністю завантаженою, тому правління ПРТ приступило до розробки пластів, що знаходились в с. Городище [5, с. 4].

У травні 1925 р. на Максимівському руднику вже діяли три шахти, а четверта готувалась до пуску [10, с. 2]. Середній добовий видобуток забійника становив 260-280 пудів руди, що становило 70-80% рівня показників до початку Першої світової війни [5, с. 4].

Для прикладу розглянемо організацію роботи та зміни в обсягах видобутку руди в червні робітниками шахти №1 рудника ім. Комінтерну. Тут експлуатувались 17 вибоїв з бригадами по 6 осіб у три зміни. Таким чином, в забої одночасно знаходились два гірника. Оплата проводилась за кожен відпрацьований погонний сажень

(2,13 м) у розмірі 17,03 копійок. Заробіток становив три і більше рублів у день на одного робітника. Продуктивність забійника і відкотника в липні, в середньому, складала 536 пудів (8,7 тонни) руди на людину за добу. Це дало можливість перевищити рівень видобутку довоєнного часу. Розширення копалень дозволило у червні отримати 25 тис. тонн руди, а в липні – 29 тис. тонн [18, с. 2].

Отже, у 1925 році в Нікопольському марганцевому басейні працювали два рудника: ім. Комінтерну та ім. Максимова. Загалом, за перше півріччя було видобуто 153,5 тис. тонн руди [1, с. 7].

Наступний етап виробництва – збагачення сировини – відбувався у 1924 р. за допомогою гравітаційного методу. Виробничий комплекс складався з трьох спеціальних промивних груп. Дві з них працювали, а третя добудовувалась. Руда з вмістом 31-32% марганцю та 30-28% кремнезему, що надходила з шахт, доставлялась вагонетками по рудничній залізниці в рудомийку, де зважувалась і завантажувалась на промивку.

Дві групи при роботі в дві зміни по 8 годин отримували на промивання забійної руди до 30 тис. пудів (491 тонна) і видавали збагаченої руди 9900 пудів першого сорту і 7500 пудів третього сорту. Фабрика протягом одного місяця приймала на промивку 12285 тонн сировини, видавши 4045 тонн першого сорту, і 3063 тонни третього сорту [13, с. 6].

На початку 1925 р. в цехах проводилась робота з покращення виробничого процесу. Було відремонтовано вальцьову дробарку, паровий та електронасос для рудника ім. Максимова [18, с. 2].

Завдяки цим заходам та інтенсивній механізації було збільшено обсяги виробництва. Наприклад, у грудні 1924 р. через рудомийку було пропущено 15504 тонни корисних копалин, та отримано збагаченої сировини 6493 тонни першого сорту і 3800 тонн третього. А в липні

1925 р. на модернізовані збагачувальні машини було відправлено руди вдвічі більше (31595 тонн), і отримано 11419 тонн першого сорту і 13431 тонну третього сорту [4, с. 3].

Під час подальшого розвитку видобутку з'являлись нові виклики, що потребували інновацій та залучення модернових технологій. На той час на рудниках утворились величезні запаси руди третього сорту, що містили металевого марганцю не більш 35%. Рудоуправління ім. Комінтерну до січня 1925 р. мало на складах до 88452 тонн цієї сировини, а до 1 жовтня – вже 147420 тонн. У зв'язку з посиленням попиту на марганець і необхідністю звільнення складів від низькосортної руди, ПРТ провів ряд дослідів по збагаченню руди. В результаті експерименту 25 січня було отримано 2898 пудів руди другого сорту з 7233 пудів третього. Неможливість подальшого процесу збагачення пояснювалась застарілістю обладнання. Для вирішення цього питання планувалося створення нової переробної фабрики [19, с. 2].

Однією з головних умов збільшення продуктивності праці була модернізація підприємств технічним устаткуванням. На кінець 1925 року по всьому марганцевому районі діяло вже 8 механічних двигунів загальною потужністю 912 кінських сил (к.с.). При цьому кількість робітників досягала 4880 чол. [15, с. 2].

Слід зазначити, що вдосконалення виробничого процесу проводилось не тільки за допомогою машинних механізмів, але й старим методом – використанням коней. Наприклад, переміщення вагонеток до звалища руднику ім. Комінтерну робилось п'ятьма робітниками, що створювало затримку при видачі руди. Для підвищення продуктивності у 1925 р. почали використовувати коней, що збільшило подачу вагонеток до 300 одиниць за 8 годин [7, с. 2].

Окрім вдалих заходів адміністрації щодо покращення виробничого процесу виникали і кризові ситуації. Наприклад, управлінням до початку 1925 року було побудовано залізничну гілку від рудопромивної фабрики до ст. Марганець. Навантажувальний майданчик вмщував тільки 14-16 вагонів. Прохання робочих про розширення вузла не було взято до уваги, і розвантаження руди доводилося проводити на залізничній станції [8, с. 4].

Відмітимо, що вагони підкочували робітники. Через це нерідко відбувались затримки вантажу, що призводило до штрафів. Виходом з цієї ситуації була заміна ручної праці на роботу паровозу, який би обслуговував весь рудний район, але рудоуправління на це не зважало [14, с. 2].

Період 1923-1925 років був часом інтенсивного промислового розвитку і збільшення видобутку марганцевих руд. Саме тоді почалася систематична модернізація та електрифікація виробництва району. Для подальшого розвитку басейну необхідно було розв'язати питання створення нових збагачувальних фабрик та продовжувати механізацію рудників.

ДЖЕРЕЛА та ЛІТЕРАТУРА:

1. Доклад криворожского окружного исполнительного комитета за 1924-1925 р. С.4
2. Екатеринославщина. *Коммунист.* 1925. №2. С. 3
3. Екатеринославщина. *Коммунист.* 1925. №36. С. 3
4. ЗЕТ. Важное обсудили. *Звезда.* 1925. №929. С. 3.
5. И.П. Максимовский рудник открывает вторую шахту. *Звезда* 1925. №773. С. 4.
6. Історія Акціонерного товариства «Марганецький гірничо-збагачувальний комбінат», Марганець. URL: <http://mgok.dp.ua/istoriya> (дата звернення 11.03.2022)
7. Коногон. Улучшаем производство. *Красный горняк.*1925. №33. С.2.

8. Красный горняк. Избавьте производство от лишних расходов. *Звезда*. 1925. №763. С. 4.
9. Литинский. Добыча руды увеличивается. *Звезда*. 1925. №768. С. 6.
10. Максимовец. Марганцевская промышленность растет. *Красный горняк*. 1925. №41. С.2.
11. Шугай Н. Уменьшились прогулы. *Звезда*. 1925. №762. С. 4.
12. Отчет о деятельности Полномочного Представительства ЦК ВСТ на Украине и в Крыму за 1923 г. X, 1924.
13. Рабкор В.Д. Обогащение руды. *Звезда*. 1924. №505. С. 6.
14. Рабкор Забрало. Не лучше ли вместо людей-паровоз. *Красный Горняк*. 1925. №116. С.2.
15. Рабкор Кр. Коминтерн Заблаговременно позаботится. *Красный горняк* 1925. №73.
16. Рудрабкор Седой. Новые залежи марганцевой руды. *Звезда*. 1924. №510. С. 8.
17. Статистика Криворіжжя. Періодичний бюлетень Криворізького округового статистичного бюро. – Кривий Ріг, 1925. С. 15
18. Ф. Дань. Марганец. *Красный горняк*. 1925. №82. С.2.
19. Х. Утилизация отбросов рудничного производства. *Звезда*. 1925. №786. С.2.

Дробот А. О.,
заступник директора з наукової роботи;
КЗК «Міський історико-краєзнавчий музей» КМР,
старший викладач кафедри історії КДПУ.
Кошматий В.,
бакалавріант спеціальності «Історія»;
Криворізький державний педагогічний університет

СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВІ АСПЕКТИ ВІДБУДОВИ КРИВБАСУ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПЕРІОДИКИ

На початку травня 1944 року на Криворіжжя прибув агітаційний потяг «Комсомольської правди», до складу якого входили: редакція газети, бібліотека, кіно та радіовузол. Згадане періодичне видання можна було отримати щодня з 7 до 10 год. ранку, зведення Радінформбюро – з 12 до 14 год. дня. Місцем розташування агітаційного поїзду було обрано промисловий майданчик рудника ім. Артема. Містяни мали змогу зателефонувати до редакції за номером тресту «Кривбасруда» [17, с. 2].

Сторінки газети «Комсомольська правда на Криворіжжі» виступали потужним пропагандистським рупором, де публікувались пісні й вірші патріотичного та ідеологічного ґтибу, фейлетони, численні плакати і карикатури з закликами та прокламаціями, листи оstarбайтерів, умови та результати соціалістичних змагань,

перелік осіб, що отримували премії. Друкувались статті, що висвітлювали сторінки з історії радянського Спротиву на Криворіжжі та перебіг боїв на західному фронті, уривки з літературних творів, присвячених подіям Другої світової війни. Редакційна колегія звертала увагу читачів на нові книги більшовицьких партійних функціонерів, друкувала їх портрети. Разом з тим, згадане видання з урахуванням критичного, неупередженого підходу є цінним джерелом для вивчення повоєнної відбудови краю, особливо перших місяців після визволення міста. Виїзна редакція перебувала на теренах Кривбасу до кінця червня 1944 року. За цей час вийшло друком 60 випусків. Публікації, розміщені на шпальтах газети, проливають світло на первинні етапи відбудови гірничої галузі, транспортної інфраструктури й культурно-освітнього сектору.

Тема соціально-побутового відродження краю представлена крізь призму статистики в праці місцевих краєзнавців О. Мельника та І. Стеблини, присвяченій діяльності міськради, в якій акумульована інформація щодо динаміки кількісних змін працюючих закладів у сфері культури та освіти й охарактеризовано загальний стан справ у напрямку вирішення житлової проблеми у Кривому Розі [13]. У загальних рисах вона знайшла відображення у ювілейному

виданні до 200-річчя міста [2]. Хроніку міського життя від визволення до перемоги знаходимо у виданні вже згаданого О. Мельника [12]. Запропонована проблема вийшла і на локальний рівень. Зокрема, у праці Т. Воронової розглядається стан повоєнної відбудови в межах Центрально-Міського району [4]. Подібні напрацювання є й по Тернівському району у колективній монографії О. Мельника та І. Стеблини [14]. Г. Чурко у своїй розвідці приділила значну увагу забезпеченню побутових потреб мешканців міста в післявоєнний час та наводить декілька прикладів з життя криворіжців, спираючись на дописи з місцевої газети «Червоний гірник» [22]. Враховуючи потужний інформаційний потенціал періодичної преси для краєзнавчих студій, пропонуємо залучити невідомі широкому загалу матеріали виїзної редакції «Комсомольської правди на Криворіжжі» для деталізації початкового й найважчого етапу відновлення соціальної інфраструктури міста в травні-червні 1944 року, коли заходи з відбудови проходили паралельно з продовженням бойових дій.

Мета публікації — на основі аналізу матеріалів періодичного видання «Комсомольська правда на Криворіжжі» дослідити процес відбудови Кривбасу в соціально-побутовому розрізі в перші місяці постокупаційного періоду в роки Другої світової війни.

Відповідно до мети сформульовано наступні завдання:

- висвітлити аспекти соціально-побутової відбудови Кривбасу в післявоєнний час;
- з'ясувати перешкоди на шляху вирішення побутових проблем.

У двадцятих числах травня 1944 року на сторінках досліджуваного видання з'явилося повідомлення про відновлення роботи після тридцятимісячної перерви дитячого садочка рудника ім. Артема. Вихованці закладу були забезпечені харчуванням та дбайливим доглядом. Відкриття закладів такого типу надавало можливість жінкам долучатись до відбудовчих процесів, не турбуючись про дитину [5, с. 2].

На початку червня на руднику ім. Дзержинського відкрився ще один дитячий садочок. Все необхідне обладнання для прийому малечі було зібране працівниками закладу [1, с. 2]. А в середині червня для дітей робітниць рудника «Більшовик» запрацювали ясла на 50 місць [19, с. 2].

Дописувачі не оминули й гострої проблеми організації допомоги сиротам та нужденним, найперше, дітям, розповідаючи про дієві механізми збору та надання цієї підтримки. Зокрема, протягом весни 1944 року молодь Дзержинського (нині — Металургійного) району за короткі строки збрала понад 400 тарілок, 268 ложок, понад 260 стаканів та виделок. Окрім того,

дитячі сорочки, шкарпетки та взуття. Весь згаданий перелік було передано до будинку для дітей-сиріт [11, с. 2]. Наприкінці травня у клубі залізничників станції Долгінцево відбувся платний вечір самодіяльності, програма якого включала танці, пісні й читання віршів учнями середніх шкіл № 26, № 27 та № 28. Всі зібрані кошти близько 5 тисяч карбованців — були перераховані у фонд допомоги дітям-сиротам [7, с. 1].

На початку червня 1944 року житлово-комунальним відділом рудника ім. Карла Лібкнехта було створено фонд допомоги родинам бійців та гірників, що повернулись з евакуації. Сім'ї Малолетка, Козаченка, Каплун за рахунок фонду отримали по 10 кілограмів ячменю, по 25 кілограмів картоплі, квасолі, горох та інше насіння [8, с. 2].

Для допомоги дітям фронтовиків у криворізькому відділенні Держбанку було відкрито спеціальний рахунок для переказу грошових надходжень за номером 160071. На всіх рудниках, підприємствах та установах міста проходив збір коштів для дітей військових. Молоді робітники перераховували свої заробітні плати, отримані на недільниках [15, с. 2]. Лише з Центрально-Міського району станом на 22 червня 1944 року надійшло 22780 карбованців [21, с. 2]. Робітники транспортного цеху та підсобного господарства рудника ім. Фрунзе віддали свій одноденний заробіток до фонду допомоги дітям.

Молодіжний колектив художньої самодіяльності рудника ім. Кагановича провів платний спектакль, отримані кошти з якого також потрапили до означеного фонду [9, с. 2].

Паралельно з соціальним забезпеченням найбільш незахищених верств населення вирішувались питання з налагодження безперервного продовольчого постачання робітників, адже від їх фізичного здоров'я залежали темпи відновлення, що також знайшло своє відображення на сторінках «Комсомольської правди на Криворіжжі» На шахті ім. Першого Травня працювала робітнича їдальня з пропускнуою спроможністю понад 100 осіб на день [20, с. 2]. На руднику ім. Карла Лібкнехта відновлено пекарню, перетворену окупаційними військами у стайню. Окрім покриття власних потреб, хліб також надходив до гірників рудника «Більшовик» [16, с. 2].

Ще одним важливим аспектом відбудови краю слід назвати створення нормальних побутових умов для проживання тих робітників, які приїхали з інших регіонів: Софіївського та Широківського районів Дніпропетровської області, Миколаївської, Кіровоградської та Одеської областей. У травні-червні 1944 року для відродження промислових потужностей рудника ім. Артема Кривбас прийняв близько 2000 працівників будівельного тресту з Воронежу. Для

розміщення такого контингенту потрібні житлова площа, їдальня, лазня та пральня. Проте в реальності кімнат виявилось вдвічі менше, ніж заплановано, в наявності навіть не було скла для вікон та дверей, приїжджим не видавались постіль та ковдри. У столовій ще тривали ремонтні роботи, приміщення стояли в риштуваннях і не могли приймати будівельників [10, с. 2]. Спати доводилось просто на підлозі, не вистачало елементарного — табуреток та відер, воду доводилось носити маленькими казанками [18, с. 2].

В той самий хронологічний відтинок часу на рудоуправління ім. Дзержинського прибули 1500 робітників з спецбудтресту №2. Ситуацію з житлом було вирішено за рахунок розквартирування прибулих по приватним господарствам. Невирішеною залишалась проблема з дворазовим харчуванням: вдалось організувати лише обіди. Перебої з постачанням матеріалів негативно впливали на ремонт рудничної їдальні. Ще гірше йшли справи з облаштуванням лазні. Будівельники були змушені після зміни ходити до лазні металургійного заводу, адже на рудничній не було проведено ревізії котла, система водопостачання потребувала заміни. Для виконання цих робіт у розпорядженні було лише 6 осіб з мінімальним набором інструментів: двома молотками, парою ключів та одним зубилом [6, с. 2]. Тим не

менш, за перші чотири місяці відбудови на рудничному селищі було відремонтовано 80 квартир гірників, лазня, дитячі ясла та садочок, два двоповерхових гуртожитки [3, с. 2].

Таким чином, не дивлячись на величезні збитки завдані місту в ході бойових дії та тривалого окупаційного періоду, повернення до мирного способу життя проходило досить стрімко. Цей процес детально відображений на сторінках газети «Комсомольська правда на Криворіжжі»... Головним завданням стало відновлення матеріальної бази, яка за роки окупації значно погіршилась. Для вирішення поставлених завдань було залучено все працездатне населення Кривого Рогу й робітники з суміжних регіонів. Усі небайдужі долучились до відбудови міста та допомоги мало захищеним верствам населення: починаючи з відправки коштів у фонди допомоги, закінчуючи збиранням предметів широкого вжитку. Тривалий час залишалися актуальними проблеми відновлення житлового фонду та налагодження системи харчування й побутових зручностей. Завдяки скоординованій роботі міської влади, промислових підприємств в тісному партнерстві з населенням міста, відбудовчий процес на Криворіжжі в соціально-побутовому розрізі, не дивлячись на усі труднощі післявоєнного часу, продовжувався та набирив усе більших розмахів.

ДЖЕРЕЛА та ЛІТЕРАТУРА:

1. Анистрат К. Детям Дзержинки. *Комсомольская правда в Криворожье*. 1944. № 37 (10 июня). С. 2.
2. Варгатюк П., Нивалов Н., Осадчук Г. Кривому Рогу 200 лет. Днепропетровск: Проминь, 1975. 202 с.
3. Возрождается рудничный посёлок. *Комсомольская правда в Криворожье*. 1944. № 35 (8 июня). С. 2.
4. Воронова Т. Місто – Центр – Район: книга нарисів до 60-річчя Центрально-Міського району Кривого Рогу. Кривий Ріг, 1996. С. 56-66.
5. Гапоненко Д. Детям горняков. *Комсомольская правда в Криворожье*. 1944. № 12 (23 мая). С. 2.
6. Глазов К., Быкова А. У нас всё в порядке. *Комсомольская правда в Криворожье*. 1944. № 14 (24 мая). С. 2.
7. Гожур П. В фонд помощи детям. *Комсомольская правда в Криворожье*. 1944. № 11 (21 мая). С. 1.
8. Иванченко Г. Семьям фронтовиков. *Комсомольская правда в Криворожье*. 1944. № 35 (8 июня). С. 2.
9. Курбатский Д. Первый вклад. *Комсомольская правда в Криворожье*. 1944. № 51 (22 июня). С. 2.
10. Кучеренко В., Чирва В., Дидюк Е., Тимофеев Д. Негостеприимные люди. *Комсомольская правда в Криворожье*. 1944. № 14 (24 мая). С. 2.
11. Мельник М. Для детей фронтовиков. *Комсомольская правда в Криворожье*. 1944. № 7 (18 мая). С. 2.
12. Мельник О. Криворіжжя: від визволення до Перемоги. Хроніка подій з 22 лютого 1944 до 9 травня 1945 р. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2005. 68 с.
13. Мельник О., Стеблина І. Сто років Криворізької міськради. Кривий Ріг: Видавець ФОП Чернявський Д., 2020. 176 с.

14. Мельник О., Стеблина І. Тернівська земля – перлина Криворіжжя (1750-1950). Кривий Ріг: Видавець Р. Козлов, 2019. 436 с.
15. Мы позаботимся о детях воинов! *Комсомольская правда в Криворожье*. 1944. № 51 (22 июня). С. 2.
16. Петрова И. Своя пекарня. *Комсомольская правда в Криворожье*. 1944. № 12 (23 мая). С. 2.
17. Пишите, заходите, звоните! *Комсомольская правда в Криворожье*. 1944. № 2 (14 мая). С. 2.
18. Сергеева Т. Нет ни кроватей, ни тумбочек. *Комсомольская правда в Криворожье*. 1944. № 51 (22 июня). С. 2.
19. Сергеева Т. Ясли открыты. *Комсомольская правда в Криворожье*. 1944. № 44 (16 июня). С. 2.
20. Уткин И. Новая столовая. *Комсомольская правда в Криворожье*. 1944. № 12 (23 мая). С. 2.
21. Чепинога А. Заработано на воскресниках. *Комсомольская правда в Криворожье*. 1944. № 51 (22 июня). С. 2.
22. Чурко Г. Забезпечення побутових потреб населення Кривого Рогу в перші повоєнні роки. *Криворіжжя: погляд у минуле...: матеріали VII Історико-краєзнавчих читань* (м. Кривий Ріг, Криворізький державний педагогічний університет, 15 квітня 2021 р.) / ред. кол.: Н. Печеніна (голова); В. Фінічева (упорядник); А. Дробот; Р. Шляхтич. Кривий Ріг, 2021. Т. 2. С. 78-84.

Дояр Л.В.,
кандидат історичних наук, доцент;
старший науковий співробітник Державного архіву друку
Книжкової палати України імені Івана Федорова
ORCID: 0000-0003-0789-2462

ЕКОНОМІЧНА ЗРІЛІСТЬ КРИВБАСУ: УТВОРЕННЯ ЗАМКНЕНОГО ГІРНИЧО-МЕТАЛУРГІЙНОГО ЦИКЛУ

Економічна могутність залізорудної столиці України починалася з відкритого видобутку: у 1881 р. підприємливими зусиллями Олександра Поля у Кривому Розі запрацював перший рудник – Саксаганський. У ті часи видобуту руду по колії Катерининської залізниці транспортували на Донбас, де по ціні 2 коп. за пуд продавали британському промисловцю Джону Юзу – засновнику міста Донецьк. За видобутком сировини у Кривому Розі незабаром підтягнулося і ливарне виробництво – у 1890 р. був закладений Гданцівський чавуноливарний завод. Згодом, у першій чверті ХХ ст. набув поширення підземний видобуток залізної руди, право на розвиток якого довелося відстоювати у боротьбі проти нині реабілітованих теоретиків "затухання Криворізького залізорудного басейну", іменами яких наразі називають міські вулиці. За іронією долі тогочасним рятівником Кривбасу від неминучої репресивної розправи, що поставила б хрест на подальшій кар'єрі Кривого Рогу як великого індустріального мегаполісу, став центральний орган друку ЦК ВКП(б)

газета «Правда» — у вдячність за це найкращий парк в історичному центрі міста кілька десятиліть носив назву «Парк ім. газети "Правда"». Втративши цей звичний топонім внаслідок нещодавньої кампанії перейменувань, криворіжці, у прямому і переносному розумінні слова, залишилися "без правди". І це, по-біблійному, справедливо, адже, невдячність — важкий гріх, демонструючий відсутність совісті і честі...

На тлі цієї болючої констатації авторка вважає за потрібне дослідити період економічного дорослішання Кривбасу, коли, внаслідок появи гірничозбагачувальних комбінатів, Кривий Ріг став єдиним в Україні гірничо-металургійним центром із замкненим виробничим циклом — від видобутку руди, її збагачення до виплавки високоякісної сталі.

Слід зазначити, що економічна зрілість Кривбасу співпадає у часі з 8-ою, "золотою", радянською п'ятирічкою, датованою 1966-1970 рр. Джерельною базою нашої розвідки став єдиний у тогочасній УРСР політико-економічний журнал «Економіка Радянської України», а дослідницький предмет, власне, складають "криворізькі" сторінки даного видання.

Своєрідною парадною реляцією до викладення основного змісту пропонуємого дослідження може служити інтерв'ю тогочасного міністра чорної металургії УРСР Я. Куликова, уміщене у 8-ому номері журналу за 1966 р. [7, с. 20-25]. Високопосадовець з піднесенням говорив, що у роки семирічки було розв'язано завдання випереджаючого

розвитку сировинної бази гірничорудної промисловості, а саме: було введено нові потужності по видобутку сирої руди; стало до ладу 5 великих гірничозбагачувальних комбінатів; збудовано 5 потужних шахт; в основному завершено реконструкцію рудників Кривбасу [7, с. 20].

На початку 1965 р. у журналі «Економіка Радянської України» була опублікована стаття кандидата історичних наук, доцента Криворізького гірничорудного інституту, колеги по кафедрі ще на початку моєї професійної кар'єри, І. Кучми, присвячена діяльності партійної організації рудника імені Карла Лібкнехта [4, с. 116-117]. У дослідженні йшлося про виробничі здобутки, підґрунтям яких були найновіші, використані на руднику, досягнення науки і техніки. Автор розповідав про винахідництво і раціоналізаторство на рудничних шахтах, про діяльність громадських бюро з економічного аналізу, про плідну співпрацю виробників з науковцями Науково-дослідного гірничорудного інституту (НДГРІ), Державного інституту проектування рудних машин (Діпрорудмаш) та Криворізького гірничорудного інституту (КГРІ). Так, у 1963 р. на базі рудника імені Карла Лібкнехта були проведені промислові випробування нових бурових верстатів (ПС-1, ПС-2, БА-85, НКР-100), стрічкового конвейєра КГЛ-1 і віброконвейєра, сконструйованих в НДГРІ; закінчено всесоюзні випробування бурових верстатів (БМН-3А, УК-1, БМ-3 та ін.), пневмоударників (М-1900, МЛ-1, ПІ-75а, М-48), пластинчастого конвейєра КПр-1, сконструйованих

науковцями «Дніпрорудмашу» [4, с. 117]. На момент написання статті у виробництво було впроваджено нову породонавантажувальну машину ПМЛ-9, 25-тонні електровози, бурові верстати ПС-1 і ПС-2, антивібраційні рукавиці, стрічкові конвейєри на вторинному скреперуванні, машина БМ-60 для кріплення виробок набризк-бетоном. Інженерно-технічні працівники рудника Зінчевський, Козуб, Пащенко разом із співробітниками КГРІ Лавриненком (канд. техн. наук, доц.), Івановим і Кириченком винайшли новий метод в системі розробки рудних покладів – «Вертикальні панелі по падінню». Завдяки цій розробці було скорочено обсяг ремонтно-відбудовних робіт – в перерахунку на тисячу тонн видобутої руди економія становила 15,4 крб., на 6% скоротилася втрата руди у надрах, на 55% у порівнянні з 1961 р. скоротилося повторне скреперування. Окрім того, завдяки винаходу зросла продуктивність праці на дільницях, а нове розташування виробок скреперування і розташування панелей по вертикалі дало змогу уникнути гірського тиску і зберегти виробки до повної відробки блоку [4, с. 117].

Цікаві й економічно вигідні пропозиції надходили не тільки від науковців, але й від звичайних робітників. Так, слюсар акумуляторної майстерні шахти імені 50-річчя газети «Правда» Бадін почав виготовляти пояси до акумуляторних ламп з використаних транспортерних стрічок, тесляр тієї ж шахти Ганович винайшов "механізований спосіб виготовлення топорощ",

бригадир слюсарів внутрішахтного транспорту Казьмін запропонував встановити на заїздах випереджаючу сигналізацію, а бригада раціоналізаторів на чолі з Гридасовим розробила і впровадила у шахтне виробництво «Автоматичне зрошення на перекидах горизонту 570 метра», що знизило запиленість у забої до санітарних норм [4, с. 116].

Важливою науковою проблемою, що вирішувалась на сторінках журналу «Економіка Радянської України» у середині 1960-х рр., була проблема транспортної логістики. Науковці писали, що Кривий Ріг простягнувся на 80 км (показник 1965 р.), однак, при складанні планів постачання рудою металургійних підприємств України економісти не врахували різновіддаленість рудників від КМЗ, що призводить до завищення транспортних витрат [3, с. 53].

Дотичною до криворізької металургії темою були простої на конверторних цехах. Науковець І. Медведєв та інженер В. Олефір у своїй розвідці в позитивному ключі пригадують досвід КМЗ, який довів, що на щомісячні зупинки конверторних цехів металургійних заводів цілком достатньо 14-16 годин, замість звичних 24-х – в результаті скорочення простоїв зростання виробництва становило майже 2% [5, с. 57-58]. Науковець Дніпропетровського металургійного інституту В. Некрасова писала про успішне завершення на КМЗ будівництва кисневої станції і освоєння прогресивних параметрів доменної плавки на його чотирьох печах [6, с. 34].

Економічні показники Кривбасу знайшли відображення у статті «Актуальні питання розвитку чорної металургії України», надрукованій у 4-ому номері «Економіки...» за 1965 р. [10, с. 21-26]. Старшим інженером відділу планування металургійної промисловості Держплану УРСР М. Терещенком зазначалось, що на Криворізькому металургійному заводі (КМЗ) за роки семирічки виробництво основних видів продукції збільшилося у 3-5 разів, а завдяки нарощуванню потужностей по збагаченню криворізьких руд вміст заліза в доменній руді станом на 1970 р. зросте на 3-3,5% у порівнянні з 1965 р. [10, с. 21]. Окрім того, працівником Держплану України було оприлюднено дві обнадійливі новини: по-перше, внаслідок 97% вмісту агломерату у шихті доменних печей, КМЗ почне працювати на агломераті з повним виведенням з шихти сирого вапняку; по-друге, у 1965 р. на Криворізькому металургійному заводі буде введено в дію першу чергу великого конверторного цеху [10, с. 21-22].

Однією з ключових тем тогочасних публікацій про Кривий Ріг на сторінках журналу «Економіка Радянської України» було збагачення залізних руд з низьким вмістом заліза. Про погіршення середніх показників якості криворізької руди, видобутої на глибинах понад 1000 м, писав старший викладач Запорізького машинобудівного інституту Т. Безпалько [1, с. 34-36]. Вітаючи Білозерське родовище Запорізької області, що мало запаси високоякісної руди, придатної для безпосереднього

використання у сталеплавильному виробництві, автор підкреслював, що руда, яка видобувається на значних глибинах, потребує попередньої підготовки (сортування, усереднення, збагачення). Між тим, в Кривбасі у минулі роки підготовка товарних руд "не була як слід організована", внаслідок чого "фактичний вміст заліза в руді довгий час знижувався" (за 30 років на 7%, з яких за останнє десятиріччя – на 3%) [1, с. 34]. Окрім зниження вмісту заліза безпосередньо в покладі, автор вбачав проблему в різкій інтенсифікації підземної розробки криворізьких руд із застосуванням систем масового обвалення. Слід зазначити, що це було дуже болюче зауваження, адже проблему ефективного обрушення рудних пластів вирішувало кілька поколінь криворізьких науковців і інженерів-гірників. На цьому складному шляху 1 травня 1934 р. сталася жахлива трагедія, коли під час проведення підземного вибуху одночасно загинуло шість провідних спеціалістів галузі. Але від методу масового обвалення не відмовлялися і надалі – з дитинства пам'ятаю, як о третій післяобідній годині було чути звичне для всіх мешканців Кривого Рогу відлуння чергового підземного вибуху. Над його небезпечністю, а виявляється ще й неефективністю, ми навіть не замислювалися... На тлі цієї сумної констатації, Т. Безпалько з усією силою регіонального патріотизму, у даному випадку запорізького, писав, що Білозерське родовище Запорізької області переважає криворізькі пласти по хімічному складу руд та їх міцності [1, с. 34-35].

Отже, на момент будівництва у Кривому Розі знаменитих гірничозбагачувальних комбінатів проблема обробки видобутої руди на предмет її використання в металургійному виробництві стояла дуже гостро. Про це свідчать і тогочасні публікації у журналі «Економіка Радянської України» [8, с. 27-32; 9, с. 33-37]. Науковці, зокрема, писали, що Україна давала 55% загальносоюзного виробництва товарної руди, при цьому нарощування темпів видобутку залізорудної сировини йшло, в основному, за рахунок освоєння збіднілих родовищ Кривбасу [8, с. 27]. У зв'язку з падінням вмісту заліза в криворізькій сировині безпосередньо на місцях її видобутку було розпочато будівництво потужних гірничозбагачувальних комбінатів — таке логістично розумне рішення замкнуло коло і перетворило Кривбас на унікальний регіон гірничо-металургійної галузі, де працює самодостатній у своїй повноцінності виробничий цикл. Без перебільшення, це стало предметом особливої гордості мешканців міста та підставою для формування у них специфічного індустріального менталітету та самоповаги.

Вирішуючи проблему капіталовкладень у гірничорудні комбінати, науковці встановили чітку залежність: коли фінансові вливання у ГЗКа зростають, питома вага капіталовкладень у розвиток підприємств по підземному видобутку руд різко скорочується — з 75,8% у 1956 р. до 24,9% у 1963 р. [8, с. 27]. Спираючись на ґрунтовні таблітизовані дані [8, с. 28-29], науковці

довели, що будівництво нових шахт Кривбасу з великою річною продуктивністю триває довго, відповідно затримується й освоєння капіталовкладень, тож, економічно доцільніше вкладати в ГЗКа, адже швидкість освоєння капіталовкладень при будівництві гірничозбагачувальних комбінатів набагато вища [8, с. 30]. Окрім того, висока рентабельність ГЗКа полягала у тому, що через використання руд низької якості (бідних на вміст заліза) подорожчання тонни чавуну по деяких шахтах становило 10-16 крб. [8, с. 32]. Дослідники доменного виробництва, в свою чергу, підкреслювали, що збільшення вмісту заліза в залізорудній шихті навіть на 1%, знижує питоме витрачання коксу на 2,5-3%, вапняку – на 5-6%, скорочує вихід шлаку на 6-7% [9, с. 33]. Інакше кажучи, виробництво гірничозбагачувальних комбінатів сприяє покращенню економічних показників металургійних заводів. Виходячи з цього, дніпропетровські вчені М. Середенко, А. Ємельянов, М. Кугушев у своїй колективній статті розглянули питання реконструкції збагачувальних фабрик Криворізьких ГЗК, що дозволяло отримати на виході залізорудний концентрат з вмістом 64-65% заліза і до 8% кремнезему [9, с. 33]. Науковці прокоментували й роботу криворізького «Механобрчермету», який розробив схему збагачення бідних магнетитових залізних руд шляхом комбінування процесів магнітної сепарації надбагатого концентрату з вмістом 67-70% заліза і 1,5-3% кремнезему, з вилученням 72-76% металу в концентраті [9, с. 33]. Дослідники також

писали, що отримання на ГЗК агломерату, що дозволяє повністю вивести сирий вапняк з шихти доменних печей, дає можливість знизити на 12 кг питома витрачання коксу на Криворізькому металургійному заводі (економія на кожній тонні продукції) [9, с. 35]. Про економічні переваги ГЗК писали й працівники Держплану УРСР. Так, у колективній статті «Використання основних виробничих фондів у чорній металургії» говорилося, що на кінець 1970 р. гірничозбагачувальні комбінати Кривого Рогу забезпечать близько 53% загального виробництва залізної руди в Україні (проти 35% в 1964 р.), при цьому, вміст заліза в концентратах становитиме 64,5-65% проти 54,6-55% в рудах, видобутих підземним способом [2, с. 33].

В соціальному ж аспекті, будівництво і запуск п'яти гірничозбагачувальних комбінатів у Кривому Розі (Південного, Новокриворізького, Інгулецького, Північного, Центрального) докорінно змінило обличчя міста. Останнє зросло у своїх відстанях, у кількісних і якісних показниках населення, суттєво збільшилася палітра затребуваних робітничих спеціальностей, що стимулювало розвиток місцевої професійно-технічної, середньоспеціальної та вищої освіти. Без перебільшення, можна говорити, що з будівництвом ГЗК пов'язаний увесь подальший економічний, інфраструктурний, соціальний і культурний розвиток Кривого Рогу.

ЛІТЕРАТУРА та ДЖЕРЕЛА :

1. Безпалько Т. Увагу новому родовищу залізних руд. *Економіка Радянської України*. 1965. № 5. С. 34-36.
2. Зайцев І. та ін. Використання основних виробничих фондів у чорній металургії. *Економіка Радянської України*. 1966. № 4. С. 32-36.
3. Ковшуля П. та ін. Економічна ефективність оптимального планування постачання доменної руди металургійним заводам УРСР. *Економіка Радянської України*. 1965. № 10. С. 53-55.
4. Кучма І. Комуністи рудника імені Карла Лібкнехта в боротьбі за технічний прогрес. *Економіка Радянської України*. 1965. № 1-2. С. 116-117.
5. Медведєв І., Олефір В. Резерви виплавки сталі в киснево-конверторних цехах. *Економіка Радянської України*. 1965. № 12. С. 57-58.
6. Некрасова В. Вигоди концентрації доменного виробництва. *Економіка Радянської України*. 1966. № 2. С. 31-34.
7. Перспективи розвитку металургії України. Інтерв'ю з міністром чорної металургії УРСР Я.П. Куликовим. *Економіка Радянської України*. 1966. № 8. С. 20-25.
8. Поліщук О. та ін. Доцільність капіталовкладень у гірничорудні комбінати очевидна. *Економіка Радянської України*. 1965. № 4. С. 27-32.
9. Середенко М., Ємельянов А., Кугушев М. Ефективність капітальних вкладень в розвиток підготовки залізорудної сировини. *Економіка Радянської України*. 1965. № 6. С. 33-37.
10. Терещенко М. Актуальні питання розвитку чорної металургії України. *Економіка Радянської України*. 1965. № 4. С. 21-26.

Редколегія не поділяє окремі погляди автора щодо оцінки певних подій, згаданих у статті.

Чубенко А. Є.,
головний зберігач фондів;
КЗК «Міський історико-краєзнавчий музей» КМР

КРИВОРІЗЬКИЙ ДРАМАТУРГ (ДО 100-РІЧЧЯ Є. С. ШЕВАДЗУЦЬКОГО)

У 2022 році відзначаємо 100-річчя з дня народження криворізького драматурга, новатора сфери обслуговування, учасника Другої світової війни Євгена Степановича Шевадзуцького (1922–1994).

Метою даного дослідження є розповідь про життя та діяльність цієї непересічної особистості в умовах Кривбасу другої половини ХХ століття.

Завдання:

- висвітлити життєвий шлях Є. Шевадзуцького у 1930-40-х рр. ХХ століття;
- дослідити його заслуги як новатора сфери обслуговування Кривого Рога;
- визначити роль автора у культурному житті краю як літератора і драматурга на прикладі його творчості.

Криворіжжя традиційно сприймається як край гірників і металургів, де все – наука, освіта, де в чому – і побут – підпорядковане важкій промисловості. Лише у кінці 1980-х років ставлення до нашого міста як до своєрідного промислового гіганта починає змінюватися: на базі музичного училища проводиться міжнародний фестиваль «Горизонти джазу», започатковують міжнародний конкурс баяністів-акордеоністів «Кубок Кривбасу», на гучних

святкуваннях Дня міста виступають запрошені з Києва, Москви та Ленінграда артисти. У ХХІ столітті Кривий Ріг перетворюється на «Фестивальну Мекку України», тут буває мистецьке життя. Але і у періоді 1944-1991 років наше місто не стояло осторонь від високого мистецтва — працював театр, чия гастрольна карта охоплювала різні регіони СРСР, твори криворізьких митців демонструвалися на міжнародних та всесоюзних виставках. Саме на 1970-80-ті роки припадає час діяльності нашого земляка, чії драматичні твори прославили Кривбас.

Євген Степанович Шевадзуцький — один з небагатьох криворіжців, які практично усе життя віддали рідному місту. Він народився на старій Дзержинці у 1923-му році, але у 1941-му, під час призову до Радянської Армії, додав собі рік, щоб потрапити на фронт [24, арк. 2], а пізніше не став виправляти офіційні документи. Його батько, бухгалтер з ЖКО, у 1932 році покинув дітей та дружину і виїхав з міста. Мати — лікпом (помічник лікаря, за сучасною термінологією — фельдшер [20]) залишилася з трьома дітьми-хлопчиками на руках. Щоб допомогти родині, у 1938-му році, після закінчення 8-го класу СШ № 11, Євген іде працювати на шахту учнем електрика, продовжуючи навчання у вечірній СШ № 26 [24, арк. 1-2].

У липні 1941 року, разом з друзями — призовниками 1922 року — майбутній драматург іде до військкомату, де розповів про втрату паспорту, після чого був зарахований до лав Радянської Армії [20]. Десятикласника направили на навчання до Тбіліського військово-піхотного училища.

Необстріляним курсантом він приймає участь у боях на Санчарському перевалі (він опише ці події у книзі спогадів колишніх курсантів ТВПУ «Схватка с «Эдельвейсом» [24, с. 1]). Склавши в липні 1942 року іспити і отримавши військове звання «лейтенант», Євген потрапляє на Брянський фронт, де командує взводом 45-мм гармат в 12-й мотострілецькій бригаді 11-го танкового корпусу, пізніше – мотострілецькою ротою.

Під час березневих боїв під Брянськом 1943 року Євген Степанович отримав серйозне поранення. Після одужання його направили у 55-й офіцерський полк запасу, де він сім місяців читав лекції з тактики та артилерійського озброєння німецької армії. 23 лютого 1944 року, дізнавшись про визволення Кривого Рогу, молодий викладач випросив у керівництва дозвіл відправитися на фронт. Вже в квітні він – заступник командира батальйону 714-го полку 395-ої Таманської дивізії [24, арк. 4-5]. Далі – бої за Бердичів, вихід до Дністра, визволення Станіслава (нині – Івано-Франківськ), Калуша, Стрия. За героїзм Євгена Степановича підвищили у званні та нагородили орденом Червоної Зірки [5]. У серпні 1944 року 395-ту дивізію перекинули за Віслу, на Сандомирський плацдарм, де п'ять місяців – до січня 1945-го – бійці тримали оборону. Тут його нагороджують орденом Вітчизняної війни II ступеня, він отримує звання «капітан» [24, арк. 6-7].

12 січня дивізія переходить у наступ, в ході якого була визволена територія Польщі. З боями форсувавши Одер у районі м. Штейнау, дійшли до річки Нейсе, звідти – до

Потсдаму (передмістя Берліну). Перемогу молодий капітан зустрів у визволеній Празі. В березні Шевадзуцького призначають командиром учбової роти для підготовки молодших командирів [5].

Після війни дивізію переводять до Володимира-Волинського. Тут Шевадзуцький виконує обов'язки заступника командира учбового батальйону. У вересні 1945 року Євген Степанович під час відпустки у Кривому Розі зустрів студентку гірничого технікуму Аллу Миколаївну Угрінович, яка майже на півстоліття стала йому не лише дружиною, а й вірною помічницею у всіх справах — друкувала його тексти, давала поради, підтримувала під час випробувань та народила коханому двох доньок [24, арк. 8-9].

У серпні 1946 року дивізію розформували, і родина Шевадзуцьких переїхала до рідного міста. Тут у Євгена Степановича почалися проблеми зі здоров'ям. Дві операції у Кривому Розі, госпіталь у Дніпропетровську, де з його тіла вийняли непомічений в медсанбаті осколок — і, як наслідок, діагноз: інвалідність II групи [24, арк. 9].

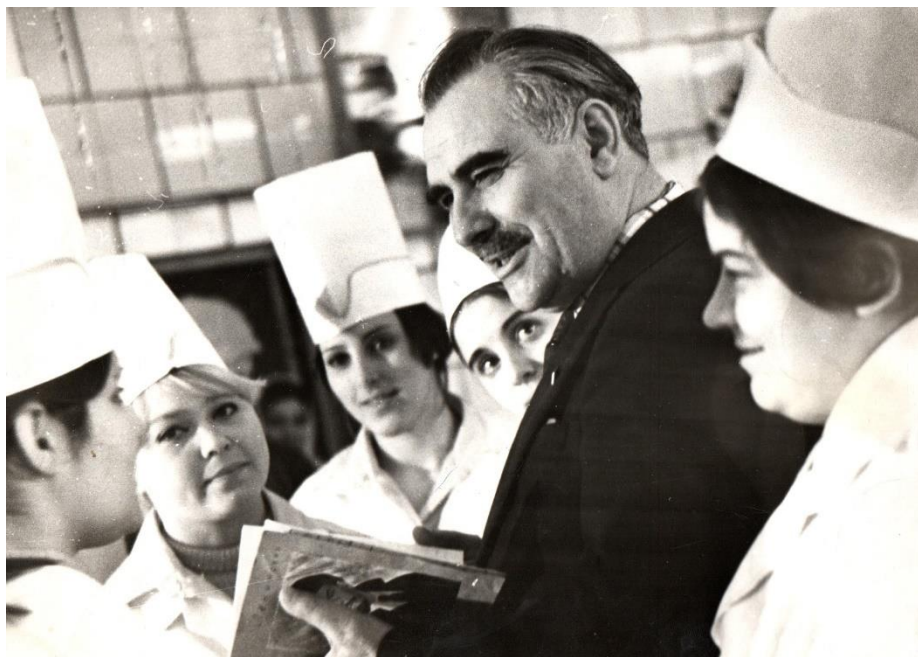
У 1946 році парторганізація Дзержинського району направила Шевадзуцького у торгівлю [29, арк. 1] — його призначили директором так званого особгастроному (магазину, де можна було зробити покупки за комерційними цінами) [23, с. 4]. Під час голоду 1946–1947 років і карткової системи на продукти в подібних закладах можна було збагатитися, таке призначення — вияв довіри до 23-річного фронтовика. І він її виправдав, саме тому, після тривалого лікування, його у 1949 році призначають

завідуючим магазину № 21 відділу робітничого постачання РУ ім. Дзержинського.

Під його керівництвом магазин став кращим закладом торгівлі міста. Євген Степанович першим в Кривбасі почав застосовувати елементи самообслуговування — сіль, мило, сірники та інший роздрібний товар викладався на окремі столики, тут же стояли тарілочки для дрібних грошей, щоб покупець сам міг оплатити товар. У 1966 році йому довірили один з найбільших магазинів міста — № 44, «Горизонт». І знову нагороди, подяки, перемоги в районних і міських змаганнях. З'явилася фраза — «Піду скуплятися до Шевадзуцького» [8]. У 1971 році — новий виклик: Шевадзуцький прийняв щойно збудований комсомольсько-молодіжний магазин № 30 «Бригантина» (пл. Горького, 2, нині — фірмовий магазин «Дніпро-М»), про який писали

не лише в місцевій, а й в обласній та республіканській пресі [4; 18]. Спеціально для комсомолок-продавчинь була розроблена стилізована матроська форма – сині берети, комір у смужку – і одним з видів покарань стала заборона її одягати («списання на берег») [9]. Останнім місцем роботи досвідченого спеціаліста став магазин № 33 (пр. Миру, 35, нині – «Антошка») – зразковий заклад торгівлі Кривбасу, який він прийняв у 1974 році.

І знову – нові ініціативи: продаж товарів за попереднім замовленням, доставка продуктів додому, самообслуговування. Підсумок: численні грамоти, знаки Переможця соцзмагання 1972, 1973, 1976 і 1977 років, нагороди, премії [29, арк. 2-4]. Його кредо було таким: «На кожній роботі треба віддавати себе повністю, будь ти

міністром чи двірником» [23, с. 5]. У 1978 році Євген Степанович вийшов на заслужений відпочинок.

Ще в 1957 році, одночасно з професійною діяльністю, Шевадзуцький звертається до творчості у якості автора фейлетонів, гуморесок, нарисів, підписаних псевдонімом «Євген Рій» [24, с. 10], що друкувалися в багатотиражці РУ ім. Держинського «Радянський гірник» та у «Червоному гірнику»; крім міської преси — у обласних і всесоюзних виданнях (до 1983 року — більше 100 публікацій) [27]. В основному — мала форма, але є і три повісті — пригодницька «Легенда про Амбу-Тор» (1959 рік), фантастична «Таємниця білого айсбергу» (1965 рік) та написана про партизан «Доля» (1961 рік), уривки з яких також виходили в періодичній пресі. У 1960-х роках літератор-початківець познайомився з відомим криворізьким письменником Панасом Ногіним, і, через нього, з колишнім криворіжцем, нині — киянином, Дмитром Ткачем. Саме останній порадив Шевадзуцькому звернутися до драматургії [2; 8; 24, арк. 11]. Наслідком стали п'єси «Нащадки червоних людей» та «Зорі кривбасівські», поставлені самодіяльним колективом Палацу культури РУ ім. Держинського у 1966 році [3], у наступному, 1967 — «Архімеди», також написана для самодіяльного колективу [8; 27, арк. 1]. Головний режисер міського російського музично-драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка розгледів потенціал «Архімедів» та надав допомогу автору-початківцю [3]. Разом з відомим драматургом, у той час — режисером і завідуючим літературною частиною театру Гарольдом Бодикіним — Шевадзуцький доопрацював п'єсу, переклав її

російською; музику до твору написав викладач музично-педагогічного факультету КДПІ, в майбутньому знаменитий композитор Едуард Ханок, вірші — дніпропетровський поет Вілен Канєвський [8; 11]. П'єса перетворилася на водевіль і отримала назву «Криворізькі Архімеди» [22].

У постановці Володимира Рябінова та з декораціями Володимира Снітка з сезону 1970–1971 років розпочалося сценічне життя твору [12]. «Архімеди» стали однією з візитівок криворізького театру, спектакль показували під час гастролей [14; 15]. Усього він витримав біля 140 вистав, а у 1976 році його поставив театр драми м. Лисьва (РРФСР, Пермська обл.) з новою назвою — «Ох! Уж эти архимеды!» [19; 27, арк. 1]. І Шевадзуцький поринає в драматургію.

Другою роботою автора стала п'єса «Циганка з легенди», написана у співавторстві з Г. Бодикінім [28]. Гарольд Михайлович, чий твори ставив не лише криворізький театр, допоміг Євгену Степановичу у літературній обробці тексту, давав поради щодо динаміки сцен. Основою твору стали ранні оповідання М. Горького «Макар Чудра» та «Старуха Изергиль» [2]. П'єсу, написану російською мовою, прийняв до постановки Запорізький український музично-драматичний театр [3]. Її переклали українською і поставили в сезоні 1971–1972 рр. З «Циганкою», до речі, пов'язана цікава історія – російський варіант Шевадзуцький відправив на Одеську кіностудію, сподіваючись зацікавити когось з керівників або режисерів. Відповіді не отримав [23, с. 6]. Через п'ять років, у 1976, на екрани країни вийшов знаменитий фільм «Табір уходить в небо» (автор сценарію і режисер – Еміль Лотяну). Сюжет базується на оповіданнях «Макар Чудра» та «Старуха Изергиль». Можливо, Лотяну бачив текст нашого земляка, і саме він наштовхнув його на створення сценарію та фільму, який вважається однією з перлин радянського кінематографу.

Третя робота, і перша, створена самостійно – лірична комедія «Прощальний ужин», поставлена у криворізькому театрі у сезоні 1973–1974 рр. [27, арк. 1; 9].

Написана у 1974 році п'єса «Найдёныш» була прийнята до постановки Волгоградським драматичним театром ім. М. Горького, проводилися репетиції, але прем'єра так і не відбулася – завадили проблеми з капітальним ремонтом

будівлі, через що строки випуску переносилися, і, врешті-решт, твір зняли з репертуарного плану [26; 27, арк. 1].

Перебуваючи в пошуку нових тем, Євген Степанович звертається до історії Криворіжжя. У 1977 році, до 60-річчя радянської міліції, він підготував драму «Семь дней уездной милиции» [10], в якій розповідається про один з епізодів часів визвольних змагань — повстання кіннотників бригади ім. Якіра Червоного козацтва проти радянської влади на початку березня 1920 року, коли загін колишнього штабс-

капітана Шаповала захопив Кривий Ріг. Автор дещо заретушував імена (так, Матвій (Мойсей) Янов став Яновим) і, звичайно, змінив акценти, але це був твір з місцевої історії. Під час прем'єри відбулося нагородження – Шевадзуцький і режисер-постановник Анатолій Галімон отримали відзнаки «Відмінник міліції», актори – грамоти і подарунки [21].

Наступним великим успіхом Євгена Степановича стала драма «Пока бьётся сердце», присвячена подвигу учнів СШ № 15 – членів підпільної групи М. Решетняка. Виставу представив криворізький театр у сезоні 1985-1986 років [7; 16].

Останньою роботою драматурга стала п'єса «Малоросійський Колумб» [23, с. 6-7], в центрі якої – ініціатор розробки залізних руд на Криворіжжі – О. Поль. Твір був написаний ще у 1987 році, але шлях до сцени був тернистим – від автора постійно вимагали внесення поправок, змін; та, не зважаючи на проблеми, вона з'явилася на криворізькій сцені у сезоні 1991-1992 років у постановці А. Дудки з В. Короленком та В. Полубоярцевим у ролі Поля [6; 17].

Не все, написане драматургом-аматором, було поставлене. Так, не побачила сцени п'єса «Криворожское знамя» (нім. «Die Fahne von Kriwoj Rog», 1988 р.) [1]. Твір був перекладений німецькою мовою, але так і не дійшов до глядача – змінився час. Не побачили глядачі п'єсу «Бумеранг» про «Криворіжсталь», не реалізували водевіль «Династія его Величества» (1970 р.) [25] з музикою Е. Ханка і віршами В. Канєвського та інші проєкти.

За свої заслуги перед Криворіжжям і на ниві письменства (керівник секції драматургії у літературній секції «Рудани», автор творів, поставлених на професійній сцені, і не лише в Кривому Розі, патріот свого міста, якому він присвятив більшу частину своїх робіт), і серед сфери обслуговування (багаторічний директор магазинів, керівник-новатор, який по-справжньому турбувався про покупців) він заслуговує на те, щоб його пам'ятали у місті. Можливо, ім'я Шевадзуцького отримає одна з вулиць Кривого Рогу, адже він не на словах, а всім своїм життям довів, що Кривий Ріг — місто не лише гірників і металургів, а й талановитих митців та справжніх патріотів, для яких Кривбас — дійсно мала Батьківщина, яку потрібно любити.

ДЖЕРЕЛА та ЛІТЕРАТУРА:

1. Jewgenij Schewadsuzkij. Die Fahne von Krivoj Rog (машинопис). Krivoj Rog. 1988. 36 арк. Фонди Криворізького історико-краєзнавчого музею. КДФ -17354.
2. Азаркін С. Драматург з гірничого краю. *Україна*. 1978. № 35. С. 7.
3. Азаркин С. Самодетельный драматург. *Днепровская правда*. 1978. № 3. С. 4.
4. «Бригантина» напинає вітрила. *Червоний Гірник*. 1971. № 87. С. 1.
5. Военный билет офицера. 1945 г. Фонди Криворізького історико-краєзнавчого музею. КДФ-17342(4).
6. Гречанка Л. Сьогодні у Криворізькому. *Шахтар Кривбасу*, 02.11.1991. С. 2.
7. Гусейнов Г. П'ять полум'яних гвоздик. *Червоний Гірник*. 1985. № 38. С. 4.
8. Данилов А. Его горизонты. *Советская торговля*. 1969. № 55. С. 4.
9. Данилов А. Размышления после премьеры. *Советская торговля*. 1973. № 65. С. 4.
10. Жовтяк М. На сцене – наш современник. *Советский милиционер*. 1977. № 58. С. 4.

11. Кальченко Ю. Народження вистави. *Культура і життя*. 1970. № 30-31. С. 7.
12. Колтєнюк К. «Криворожські Архімеда». *Советская Башкирия*. 1972. № 175. С. 4.
13. Малахатка К. Не тільки з піснею. *Червоний Гірник*. 1978. № 152. С. 4.
14. Озеран В. «Криворізькі Архімеда». *Молодь Черкащини*. 1970. № 92. С. 4
15. Петрова И. 12 днів – 27 спектаклей. *Калининградская правда*. 1970. № 135. С. 4.
16. Піддубняк В. На сцені – героїка. *Червоний Гірник*. 1985. № 60. С. 4.
17. Серпень Л. «Малоросійський Колумб». *Червоний Гірник*. 1991. № 214. С. 3.
18. Степура В. Полны тепла его глаза. *Днепровская правда*. 1976. № 90. С. 3.
19. Сушкевич В. «Криворізькі Архімеда» на Уралі. *Червоний Гірник*. 1977. № 37. С. 4.
20. Сушкевич В. Криворізький драматург. *Зоря*. 1978. № 41. С. 4.
21. Сушкевич В. Четверта п'єса. *Червоний Гірник*. 1977. № 234. С. 4.
22. Хоменко А. «Криворізькі Архімеда». *Зоря*. 1970. № 58. С. 4.
23. Шевадзуцкая А. Шевадзуцкий Евгений Степанович, драматург (рукопис). 10 с. Фонди Криворізького історико-краєзнавчого музею. КДФ-22314.
24. Шевадзуцкий Е. Автобиографический очерк (машинопис). Фонди Криворізького історико-краєзнавчого музею. 11 с. КДФ-13402.
25. Шевадзуцкий Е. Династия его Величества (машинопис). Кривой Рог. 1970. 52 арк. Фонди Криворізького історико-краєзнавчого музею. КДФ-20445.
26. Шевадзуцкий Е. Найдёмыш (машинопис). Кривой Рог. 1974. 69 арк. Фонди Криворізького історико-краєзнавчого музею. КН-48070/Арх-24926.
27. Шевадзуцкий Е. Публикации (машинопис). 9 арк. Фонди Криворізького історико-краєзнавчого музею. б/н.
28. Шевадзуцкий Е. Цыганка из легенды (машинопис). Кривой Рог. 1970. 58 арк. Фонди Криворізького історико-краєзнавчого музею. КН-35327/К-1556.
29. Шевадзуцкий Евгений Степанович (машинопис). 4 арк. Фонди Криворізького історико-краєзнавчого музею. б/н.

Петренко В. В.,
головний редактор альманаху «Колекціонер Кривбасу»,
керівник історико-краєзнавчого клубу
«Криворізький хронограф»;
прес-секретар ГО «Криворізька міська організація
ветеранів прикордонних військ»

КПТМ «КРИВОРІЖТЕПЛОМЕРЕЖА»: ВЧОРА, СЬОГОДНІ Й ЗАВЖДИ (1972-2022)

Сьогодні неможливо уявити наше життя без опалення та гарячої води й підприємства з надання відповідних послуг, яке у 2022 році відзначило своє 50-ліття.

Інформативною базою публікації стали відомості, розміщені на офіційному сайті Комунального підприємства теплових мереж (КПТМ) «Криворіжтепломережа», а також спостереження та враження автора як співробітника підприємства у 2003-2014 рр.

Комунальне підприємство теплових мереж «Криворіжтепломережа» — підприємство, засноване на власності територіальної громади Кривого Рогу Дніпропетровської області. Фундатором та розпорядником його майна є орган місцевого самоврядування в обличчі міськради.

За даними Єдиного державного реєстру підприємств й організацій України, юридична адреса Комунального підприємства теплових мереж — Дніпропетровська область, м. Кривий Ріг, провулок Дежньова, 9 [3].

До головних напрямків його діяльності слід віднести: виробництво теплової енергії, а також її транспортування магістральними й місцевими тепловими мережами; постачання, розподіл й реалізація теплової енергії між всіма групами споживачів відповідно до тарифів, що регулюються згідно з діючим законодавством; контроль за раціональним споживанням теплової енергії; виготовлення радіаторів, парових котлів та котлів центрального опалення.

Мета діяльності — задоволення потреб населення Кривого Рогу, підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності у якісній тепловій енергії за найменших витрат, отримання прибутків для розвитку підприємства, забезпечення інтересів його співробітників та задоволення їх економічних і соціальних запитів [2].

Підприємство було створено 15 лютого 1972 року під назвою «Об'єднання котельних з тепловими мережами». Адміністрація знаходилась у приміщенні котельної по вулиці Леніна (зараз – Свято-Миколаївська), 18. Перший директор – Віктор Денисенко.

Чисельність співробітників на 1972 рік нараховувала 100 осіб й поступово зросла до 400. Підприємство обслуговувало Центрально-Міський, Дзержинський (нині-Металургійний) та Саксаганський райони міста. На балансі перебувало 16 котельних та 3,3 км тепломереж.

17 грудня 1980 року підприємство було перейменовано на «Криворізьке підприємство теплових мереж». Створювались нові підрозділи та ділянки, додавались нові об'єкти обслуговування та експлуатації. Станом на 2005 рік на

балансі — 73 котельні, 373 км тепломереж та 52 розподільчі підстанції.

На даний момент КПТМ «Криворіжтепломережа» територіально охоплює всі райони міста. Станом на 1 січня 2021 року «Криворіжтепломережа» експлуатує й обслуговує:

- 72 котельні загальною потужністю 2031,03 Гкал/год, де встановлено 247 котлів, з яких 130 – зі строком експлуатації більше 20 років;

- 5 центральних теплових пунктів;

- 25 насосних станцій;

- 764,3 км (в однотрубному вимірі) теплових мереж [1].

Очолює підприємство Сергій Мітін, призначений на посаду директора у вересні 2008 року. Виконуючи посадові обов'язки, Сергій Миколайович всі свої технічні знання, виробничий досвід спрямовує на організацію роботи з якісної, надійної й безперебійної доставки теплової енергії об'єктам промисловості, соціальної інфраструктури та мешканцям Кривого Рогу.

Наразі підприємство виробляє теплову енергію для систем опалення та підігріву води. Здійснює експлуатацію й проведення поточного й капітального ремонту енергетичного й мережевого устаткування, монтаж котлів, ремонт електродвигунів, трансформаторів та інші послуги. Також реалізуються інвестиційні теплоенергетичні проекти.

Комунальне підприємство отримує значну допомогу з боку міської влади Кривого Рогу: закуповується необхідне обладнання й спецтранспорт, паливно-мастильні матеріали, труби, засуви, насоси та багато іншого.

З 5 листопада 2021 року взаємовідносини між споживачами послуг з постачання теплової енергії та КПТМ «Криворіжтепломережа» регулюються індивідуальним договором.

З серпня місяця 2021 року в особистих кабінетах споживачів в Єдиній міській автоматизованій системі комунальних розрахунків «Нова-Ком» з'явився додатковий рядок: «попередня оплата за опалення». Це означає, що за бажанням споживачі можуть сплачувати за опалення наперед, що дозволить розподіляти грошові надходження протягом року й, відповідно, зменшити навантаження по оплаті послуг в опалювальний період [2]. Завдячуючи згаданому онлайн-сервісу, мешканці міста можуть здійснювати платежі за теплову енергію не виходячи з дому.

На офіційному сайті КПТМ «Криворіжтепломережа» всі бажаючі можуть отримати інформацію про структуру та напрямки діяльності підприємства, ознайомитись з тарифами на теплову енергію, нормативними документами, порядком укладення договорів на теплопостачання та формами документів, отримати контактну інформацію для зв'язку з аварійною службою й підрозділами підприємства. Прийом клієнтів здійснюється з понеділка по п'ятницю в управлінні, що знаходиться за адресою: провулок Дежньова, 9.

В умовах діючого в країні воєнного стану, КПТМ «Криворіжтепломережа» продовжує виконання своїх основних функцій – забезпечення споживачів послугами з постачання теплової енергії. У безперервному режимі працюють всі джерела теплопостачання, аварійна служба, сервіс з ремонту обладнання та інші.

Колектив підприємства робить все, щоб в опалювальний сезон у квартирах криворіжців було тепло. Багато співробітників мають виробничий стаж більше 10 років, серед них: Ю. Вітовтов, С. Воронін, І. Заєць, В. Кашель, Є. Козловська, С. Лихман, Д. Норін, В. Петренко, М. Подтереба, А. Полковников, М. Ротштейн, К. Скрипник, В. Степанель, В. Степанов.

Загальна кількість співробітників підприємства на 31 грудня 2020 року дорівнювала 1857 осіб, них 1013 – жінки. Керівний склад – 146 осіб (жінок – 46).

Організація інклюзивного простору є одним з важливих та пріоритетних напрямків соціальної роботи на підприємстві: для осіб з обмеженими можливостями облаштовуються спеціальні робочі місця з урахуванням індивідуальних особливостей й програм реабілітації. На даний час працюють 60 осіб з інвалідністю.

Адміністрацією створюються організаційні та економічні умови з метою дотримання трудової дисципліни, використовується метод переконання, заохочення за добросовісну працю й високу якість виконаних робіт. Підтримуються стабільні, сприятливі відносини в межах колективу з дотриманням прав людини незалежно від раси, статі, мови та релігії. Проводиться оздоровлення працівників та їх родин у пансіонатах, малеча має змогу відпочити у дитячих таборах.

Надаються всі види відпусток, передбачених законодавством України й колективним договором. На час відпустки за співробітником зберігається його робоче місце. Окрема соціальна підтримка передбачена співробітникам,

чії функціональні обов'язки пов'язані зі шкідливими умовами праці, зокрема, тим, хто виконує посадові інструкції, пов'язані з імовірним негативним впливом речовин на шкіру [1]. Раз на два роки на загальних зборах розглядається й затверджується колективний договір.

Для того, щоб у складних економічних реаліях сьогодення зберегти висококваліфіковані кадри, керівництво разом з профспілковим комітетом постійно намагаються створювати умови для підвищення оплати праці й надавати соціальні пільги та компенсації.

З метою подолання безробіття підприємство співпрацює з державною службою зайнятості, надаючи інформацію про актуальні вакансії.

Піклуючись про майбутнє, керівництво підприємства планує реалізувати проекти з модернізації джерел тепlopостачання й теплових мереж на Криворіжжі: придбати нову комп'ютерну техніку, автотранспорт для виконання аварійно-ремонтних робіт, замінити насосні агрегати на автоматизовану систему подачі тепла, використовувати новітні технології – зробити все, щоб криворіжцям восени та взимку було затишно та комфортно.

ДЖЕРЕЛА та ЛІТЕРАТУРА:

1. Звіт підприємства КПТМ «Криворіжтепломережа» за 2020 рік.
2. Сайт КПТМ «Криворіжтепломережа». URL: <http://www.kpts.dp.ua/> (дата звернення: 10.04.2022).
3. Система YouControl – онлайн-сервис перевірки компаній. URL: https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/company_details/03342184/ (дата звернення: 10.04.2022).

МУЗЕЙ ІСТОРИЇ КЗШ № 108*

Історико-краєзнавчий музей Криворізької загальноосвітньої школи № 108 свою діяльність, як шкільний музей, що перебуває у сфері управління Міністерства освіти і науки України, регулює відповідно до «Положення про музеї при навчальних закладах» від 22 жовтня 2014 року, яким зазначається, що «музей при навчальному закладі як складова системи навчально-виховної роботи створюється з метою залучення учнівської молоді до вивчення і збереження історико-культурної спадщини українського народу, формування освіченої, розвиненої особистості та сприяння вихованню в неї патріотизму, любові до України, поваги до народних звичаїв, традицій, національних цінностей українського народу».

Музей був заснований 01 жовтня 1976 року, що засвідчується наказом по СШ №108 від 01 жовтня 1976 р. за № 76 та свідоцтвом управління освіти і науки облдержадміністрації про відомчу реєстрацію музею від 15 вересня 2000 р. за № 04-74. На час реєстрації кількість експонатів основною фонду музею складала 300 одиниць, на сьогоднішній день їх кількість складає 778 одиниць і постійно поповнюється.

Мета діяльності музею полягає в залученні молодого покоління до вивчення та збереження історико-культурної спадщини свого народу, у формуванні освіченої творчої особистості

*Представлений матеріал є презентацією музею при закладі освіти

та сприянні відродженню і розбудови національної системи освіти, як найважливішої ланки виховання свідомих громадян Української держави. (Слайд 1)

Ініціатором створення музею та його багаторічним хранителем був вчитель історії І. Вербенець. На сьогоднішній день очолює роботу шкільного музею вчитель історії О. Борисенко. (Слайд 2)

Матеріали музею представлені у таких розділах: скіфський та козацький періоди (VII ст. до н. е.–1775 р.); Відкриття залізорудного басейну; Від поштової станції до міста, На зламі століть; Роки революцій; Друге народження басейну; Випробування війною; Сталеве місто; Перлина держави; Сучасні захисники України.

У музеї широко представлені археологічні знахідки з розкопок, які проводилися на території України та Криворіжжя. Зокрема, тут представлено рубила, скребки, наконечники стріл, фрагменти ліпного посуду, фрагменти зернотерки, вироби з бронзи, фрагменти залізних браслетів. Найбільш цікавими у цій експозиції музею є залізний ніж із Харіної Могили, фрагменти бойової колісниці XIV–XII ст. до н. е., крем'яні знаряддя праці, зуб мамонта та ін.

В розділі, присвяченому зародженню залізорудного басейну, експонуються зразки місцевих гірських порід та мінералів, зразки грошей та векселів, виписка з метричної книги та ін.

Значна кількість речових експонатів представлена у розділі «Випробування війною»: фрагменти зброї та набоїв, каски, фляги, кобура, планшет з портупеею, керосиновий світильник, рація, фотоапарат, складаний ніж, ложка, військові нагороди, нагородні документи та військові квитки, листи-трикутники тощо.

У розділі, присвяченому повоєнній відбудові Кривбасу,

експонуються фото з відновлення промислових підприємств міста, з відкриття кар'єрів, ГЗК, фото передовиків праці, книги з історії підприємств Кривого Рогу, вирізки з газет, значки, грамоти, гроші та монети, тощо.

Окремий стенд у музеї присвячений випускнику школи, воїну-інтернаціоналісту, загиблому в Афганістані Віктору Марманчуку, де розміщено фото, особисті листи, статті з газет. (Слайд 3)

Новою сторінкою в роботі нашого музею стало відкриття у 2014 р. експозиційного розділу, присвяченого бойовим діям в АТО/ООС. На урочистостях були присутні бійці АТО/ООС та представники волонтерських організацій. Вони поділилися з учнями спогадами та подарували музею багато цінних експонатів, серед яких прапор України з автографами воїнів-учасників бойових дій, нашивки та шеврони, гільзи з набоїв тощо.

Героям цієї війни присвячено стенд «Навіки в строю», де розміщено фото криворіжців, які загинули на борту літака ІЛ-76, збитому терористами в Луганському аеропорту. Серед них – батько учня нашої школи Євгеній Резніков. (Слайд 4)

Окреме місце в музеї займає національно-етнографічний куточок, де експонуються рушники, сорочки, головні убори, домоткані килими, глечики, ляльки та ін.

У школі на базі музею постійно працює історико-краєзнавчий гурток «Пектораль», який відвідують учні 7-11 класів. (Слайд 5) На заняттях гуртка школярів залучають до музейної роботи. Гуртківці умовно поділені на чотири групи: перша займається збором експонатів; друга розробляє та проводить екскурсії; третя готує макети; четверта займається пошуковою роботою.

СЕРЕДНЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА №108 ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

Музей заснований у 1976 році.
Наказ №87 від 1 жовтня 1976 року.

м. Кривого Рогу

Керівник музею:
**ВЕРБЕНЕЦЬ ІВАН
МИКОЛАЙОВИЧ**
вчитель історії,
вчитель-методист

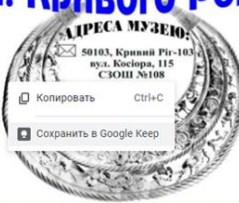

На базі музею працює пошуковий клуб "ТЕКТОРАЛЬ"

"ТЕКТОРАЛЬ"

РОЗДІЛИ МУЗЕЮ:

1. Далекє минуле
2. Запорізька Січ
3. Заснування міста
4. Народження басейну
5. Років революції
6. Друге народження басейну
7. Ідеї війни
8. Діагностика Великої Вітчизняної війни
9. У містечку Кривий Ріг
10. Тричі народжений
11. Кривий сьомий

ГОЛОВНІ ЗАВДАННЯ:

- сприяти удосконаленню навчально-виховного процесу закладу освіти; розширення і поглиблення зацікавленості та професійної підготовки учнівської та студентської молоді за допомогою показових, позанавчальних робіт; розвиток її творчих інтересів до минулого, краєзнавчої, науково-дослідницької, художньо-естетичної та природо-охоронної роботи; формування у підрослого покоління розуміння нерозривного взаємозв'язку минулого, сучасного і майбутнього України.

МЕТА ДІЯЛЬНОСТІ МУЗЕЮ

полягає в залученні молодого покоління до вивчення та збереження історико-культурної спадщини свого народу, у формуванні окремої творчої особистості на сириній відродженні і розбудові національної системи освіти як найважливішої ланки виховання сільських громадян Української держави.

ЕКСПЕРТИ НА ТЕМІ:

1. Далекє минуле нашого краю, археологічні знахідки.
2. Заснування міста та народження басейну.
3. Індустріалізація Кривбасу.
4. Кривбас у роки війни.
5. Визволення Кривбасу та його відродження.
6. Головні підприємства Кривбасу та його люди.

Створення музею з результатом підсиринної систематичної творчої науково-дослідницької, зберальницької, фотонної, експозиційної роботи

НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ МУЗЕЮ:

- організує дослідницьку діяльність згідно з тематикою музею;
- систематично збирає фонд музею шляхом проведення експедицій, вивабів експонатів;
- організує облік музейних предметів, забезпечує їх збереження;
- створює і поповнює стаціонарні експозиції та виставки;
- проводить освітньо-виховну роботу серед учнівської молоді населення; організує та бере участь у районних, міських, обласних, державних заходах;
- надає можливість використання матеріалів музею в навчально-виховному процесі та науково-дослідницькій роботі.

Музей історії міста Кривого Рогу КЗШ №108

МАРМАНЧУК ВІКТОР ПАВЛОВИЧ
ВОЇН- ІНТЕРНАЦІОНАЛІСТ

«Навіки в строю»

Історико-краєзнавчий гурток "Пектораль"

Екскурсії шкільного музею:

- ▣ «Далеке минуле нашого краю, археологічні знахідки»;
- ▣ «Заснування міста та зародження басейну»;
- ▣ «Індустріалізація Кривбасу»;
- ▣ «Кривбас в роки війни, підпілля Кривого Рогу»;
- ▣ «Визволення Кривбасу та його відродження»;
- ▣ «Головні підприємства Кривбасу та його люди»

